

ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΤΗΣ, ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΗ ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΙΣ

Τοῦ κ. ΓΕΩΡΓΙΟΥ Φ. ΚΟΥΤΣΟΥΜΑΡΗ

Ι. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ἀποτελεῖ πλέον κοινοτυπίαν ἢ διαπίστωσις ὅτι ἡ οἰκονομικὴ ἀνάπτυξις συνεπάγεται βασικὰς διαρθρωτικὰς μεταβολὰς εἰς τὰ ὀργανωτικὰ καὶ παραγωγικὰ πλαίσια καὶ τοὺς θεσμοὺς τῆς οἰκονομίας, καὶ ὅτι αὕτη εἶναι συγχρόνως προῖον τοιούτων μεταβολῶν εἰς μίαν διαδικασίαν πολυπλόκου καὶ δυναμικῆς ἐξελιξέως. Εἶναι ἐπίσης κοινοτυπία τὸ νὰ λεχθῆ ὅτι ἡ ἑλληνικὴ οἰκονομία ἔχει εἰσέλθει κατὰ τὴν τελευταίαν 10ετίαν εἰς μίαν τοιαύτην διαδικασίαν δυναμικῆς οἰκονομικῆς ἀνόδου καὶ ἀλλαγῆς. Ἐκεῖνο ὅμως τὸ ὅποιον δὲν φαίνεται νὰ ἔχη πλήρως συνειδητοποιηθῆ εἰσέτι, εἶναι ἡ φύσις καὶ ἡ κατεύθυνσις τῶν μεταβολῶν αὐτῶν καὶ τῶν πιέσεων αἱ ὁποῖαι ἔχουν δημιουργηθῆ δι' ἀλλαγὰς. Αἱ σχέσεις αὗται ἀφοροῦν ὄχι μόνον εἰς τοὺς θεσμοὺς καὶ τὰ ὀργανωτικὰ σχήματα τῆς οἰκονομίας, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν ρόλον τῶν διαφόρων συντελεστῶν τῆς οἰκονομικῆς διαδικασίας. Πεπαλαιωμένα παραδοσιακὰ ἀντιλήψεις ἐξακολουθοῦν νὰ ἐπικρατοῦν ἐπὶ πολλῶν θεμάτων καὶ νὰ εὐρίσκουν ἀπήχησιν εἰς τὴν ἀσκουμένην τρέχουσαν οἰκονομικὴν πολιτικὴν, τὴν ἀντιμετώπισιν τῶν ἀναπτυξιακῶν προβλημάτων τῆς χώρας, ἢ εἰς τὴν ἔναντι τῶν προβλημάτων τούτων στάσιν καὶ τὰς ἀντιδράσεις τόσον τῶν φορέων τῆς δημοσίας διοικήσεως ὅσον καὶ τῶν κοινωνικῶν ὁμάδων καὶ τῶν φορέων τῆς οἰκονομικῆς δραστηριότητος.

Μία βασικὴ, πλὴν δυσκόλως ἀναγνωριζομένη, ἀλλαγὴ ἀφορᾷ εἰς τὸν ρόλον καὶ τὰς οἰκονομικὰς λειτουργίας τῆς ἐπιχειρηματικότητος καὶ τῆς διοικήσεως τῶν ἐπιχειρήσεων εἰς τὴν σύγχρονον οἰκονομίαν καὶ δὴ εἰς ὑπὸ ἀνάπτυξιν χώρας ὡς ἡ Ἑλλάς. Ὁ μελετητὴς τῆς οἰκονομικῆς μας πολιτικῆς ἐκπλήσσεται πολλὰκις πρὸ τῆς σοβαρᾶς συγχύσεως ἢ ὁποία φαίνεται νὰ ἐπικρατῆ ἐπ' αὐτοῦ. Τοιαύτη σύγχυσις εἶναι διάχυτος καὶ πλειστάκις ἐμφανῆς εἰς πολλὰ ἐκ τῶν μέτρων τῆς ἀναπτυξιακῆς μας ἰδίως πολιτικῆς. Ἡ προσπάθεια, παραδείγματος χάριν, τῆς μέσφ μέτρων πολιτικῆς διασπάσεως τῶν λεγομένων «κλειστῶν» ἢ «οἰκογενειακῶν» ἐταιρικῶν ἐπιχειρήσεων, χάριν τῆς ἀναπτύξεως «κεφαλαιαγορᾶς», ἢ σύγχυσις μετὰ τῆς ἀντιλήψεως περὶ τοῦ ρόλου τοῦ βιομηχάνου ὡς «κεφαλαιούχου - ἰδιοκτήτου» καὶ τῆς συγχρόνου τοιαύτης ὡς «ἡγήτορος διοικητοῦ» ἐνὸς ὀργανισμοῦ φορέως οἰκονομικῆς ἀλλαγῆς, ἢ βραχυχρόνιος θεώρησις μακρο-

χρονίων αναπτυξιακών προβλημάτων, ο τρόπος αντιμετώπισης του επιχειρηματικού ανταγωνισμού, ή στάσις έναντι του επιχειρηματικού κέρδους κ.λ.π., συνθέτουν μίαν εικόνα συγχύσεων και μαρτυρούν, συνάμα, αντιλήψεις παρωχημένων οικονομικών καταστάσεων, με γεωργο-εμπορικήν οικονομικήν δομήν, κλειστήν, κατά μέγιστον μέρος, συναλλακτικήν οικονομίαν, έλλειψη ανάπτυξιν χρηματοδοτικού μηχανισμού, εύρέως κρατούσας μονοπωλιακὰς καταστάσεις και οὕτω καθ' ἑξῆς.

Ἡ ἀναγνώρισις τῶν ἐπερχομένων μεταβολῶν εἰς τὸν λειτουργικὸν ρόλον ἐνὸς ἐκ τῶν βασικῶν συντελεστῶν τῆς οικονομικῆς διαδικασίας, ὡς εἶναι ἡ ἐπιχειρηματικότης (entrepreneurship) καὶ ἡ διοίκησις τῶν ἐπιχειρήσεων (management), ἀποτελεῖ οὐσιώδη προϋπόθεσιν διὰ τὴν ἐπιτυχήν ἀντιμετώπισιν τῶν προβλημάτων καὶ τὴν λήψιν ὀρθολογικῶν ἀποφάσεων, εἰς ὅλα σχεδὸν τὰ ἐπίπεδα τῆς δημοσίας καὶ τῆς ἰδιωτικῆς δραστηριότητος.

Ἡ δεκαετία τοῦ 1960 ὑπῆρξε διὰ τὴν Ἑλλάδα περίοδος ἐντόνου προώθησεως τῆς ἐκβιομηχανίσεως, διὰ τῆς δημιουργίας μεγαλύτερων σχετικῶς επιχειρηματικῶν μονάδων, ἰδίως εἰς βασικοὺς κλάδους, με ἀποτέλεσμα ἡ ἑλληνικὴ οἰκονομία νὰ εἰσέλθῃ ἀποφασιστικῶς εἰς τὸ στάδιον τῆς συγχρόνου βιομηχανικῆς ἀναπτύξεως. Ἡ κοινωνικὴ ὁμως ἀναγνώρισις καὶ ἡ ἀποδοχὴ ὠρισμένων καταστάσεων εἰς τὸν οικονομικὸν τομέα εἶναι συνδεδεμένη πάντοτε με τὴν ἀνάπτυξιν τῶν ἐπιχειρήσεων ὡς φορέων οικονομικῆς δραστηριότητος καὶ ὡς κοινωνικῶν θεσμῶν. Ἡ δὲ οικονομικὴ ἱστορία δὲν εἶναι ἐν τῇ οὐσίᾳ παρὰ ἡ σύνθεσις καὶ ἡ ἀναλυτικὴ συσχέτισις τῆς ἱστορίας τῆς ἡγεσίας τῶν επιχειρηματικῶν μονάδων με τὸ γενικώτερον οικονομικὸν καὶ κοινωνικὸν περιβάλλον τῆς δεδομένης οἰκονομίας. Ἡ ἐπιχειρηματικὴ ἱστορία, ἀναφερομένη εἰς τὴν ἀνάπτυξιν καὶ τὴν ἐξέλιξιν τῶν επιχειρηματικῶν μονάδων ὡς θεσμῶν καὶ ζώντων ὀργανισμῶν, συνιστᾷ καὶ τὴν ἱστορίαν τῆς οικονομικῆς πορείας ἐνὸς συγκεκριμένου ἔθνους¹⁾.

Τὸ πρόβλημα τῆς ἐκβιομηχανίσεως δὲν ἀναφέρεται μόνον εἰς διαρθρωτικὰς ἀλλαγὰς καὶ μεταβολὰς εἰς τὰς ποσοτικὰς καὶ ποιοτικὰς σχέσεις τῶν ἀξιοποιουμένων παραγωγικῶν συντελεστῶν, συνεπείᾳ τῆς οικονομικῆς ἀνόδου καὶ τῶν μεταβολῶν εἰς τὴν τεχνικήν. Ἀναφέρεται ἐπίσης καὶ προϋποθέτει ριζικὴν ἀλλαγὴν εἰς τὴν στάσιν τῆς κοινωνίας καὶ εἰς τοὺς τρόπους θεωρήσεως τῶν οικονομικῶν τῆς προβλημάτων καὶ τοῦ οικονομικοῦ ρόλου τῶν βασικῶν συντελεστῶν τῆς οικονομικῆς διαδικασίας, αἱ λειτουργαὶ τῶν ὁποίων συνεχῶς μεταβάλλονται με τὴν ὑλοποίησιν τῶν οικονομικῶν ἀλλαγῶν. Ἐν ἄλλοις λόγοις, ὑφίσταται πρόβλημα ἀλλαγῆς εἰς κρατούσας κοινωνικὰς καὶ οικονομικὰς ἀξίας καὶ ἀντιλήψεις καί, συνεπῶς, θέμα μεταβολῆς εἰς ὑφισταμένας ἀξιοκρατικὰς προτεραιότητας. Ἄλλως τε, ἡ δύναμις τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος ἔγκειται κυρίως εἰς τὴν ἰκανότητά του ὅπως δημιουργῇ συνεχῶς νέας ἀξίας καὶ νέους θεσμούς, προσηρμοσμένους εἰς τὸ διαρκῶς ἐξελισσόμενον καὶ μεταβαλλόμενον κοινωνικὸν καὶ οικονομικὸν του περιβάλλον. Ἐὰν, συνεπῶς, πρόκειται νὰ διατηρηθῇ ὁ ἐπιθυμητὸς

1) Arthur H. Cole, *Business Enterprise in its Social Setting*, Harvard University Press, 1959.

ρυθμός βιομηχανικής και οικονομικής ανάπτυξης, ή συνεχής δημιουργία νέων οικονομικών και κοινωνικών αξιών και προτεραιοτήτων εν τῇ πορείᾳ τῆς ἀναπτύξεως ἐμφανίζεται ὡς ἀναπόφευκτος.

Μεταβολαὶ εἰς τὸν τομέα αὐτὸν εἶναι ἴσως ἐκ τῶν δυσχερεστέρων προβλημάτων προσαρμογῆς εἰς τὴν διαδικασίαν τῆς οικονομικῆς ἀλλαγῆς καὶ τὴν μεταβάσιν ἀπὸ μιᾶς μορφῆς παραγωγικῆς ὀργανώσεως εἰς ἑτέραν. Ὅσον ταχύτερος εἶναι ὁ ρυθμὸς τῆς οικονομικῆς ἀνάπτυξης, τόσον δυσχερέστερα ἐμφανίζονται τὰ προβλήματα τῆς προσαρμογῆς τῆς κοινωνικῆς συμπεριφορᾶς καὶ τῶν ἀξιών, τῆς διαφόρου θεωρήσεως τῶν ἀντιμετωπιζομένων προβλημάτων καὶ τῆς διαφόρου ἱεραρχίσεως τῶν παραδεδομένων, παραδοσιακῶν, προτεραιοτήτων καὶ τῆς προσαρμογῆς τῶν βασικῶν λειτουργικῶν θεσμῶν, μεταξύ τῶν ὁποίων προέχουσιν θέσιν κατέχει καὶ τὸ ἐκπαιδευτικὸν σύστημα. Τὸ πῶς θὰ ὑπερνικηθοῦν αἱ δυσχερεῖαι εἰς τὸν τομέα αὐτὸν, εἶναι θέμα πού ἐκτείνεται πολλὰκις πέραν τῆς ἀρμοδιότητος τοῦ οικονομολόγου καὶ τῆς οικονομικῆς ἀναλύσεως (1).

Τὸ θέμα δὲν εἶναι ἀπλῶς θεωρητικὸ ἑνδιαφέροντος. Συνδέεται ἄμεσα μὲ τὸ πρόβλημα τῆς ἐκβιομηχανίσεως καὶ τῆς οικονομικῆς ἀναπτύξεως τῆς χώρας. Μία ἐκ τῶν βασικῶν προϋποθέσεων εἰς τὴν διαδικασίαν οικονομικῆς ἀλλαγῆς εἶναι καὶ ἡ προαναφερθεῖσα μεταβολὴ εἰς τὰς κρατούσας ἀντιλήψεις περὶ τοῦ ρόλου τῆς ἐπιχειρηματικότητος (καὶ συνεπῶς τοῦ ἐπιχειρηματίου) καὶ τῆς ἐπιχειρησιακῆς διοικήσεως, καὶ δὴ τῆς βιομηχανικῆς, εἰς τὴν διαδικασίαν αὐτὴν τῆς ἀλλαγῆς.

Κατὰ συνέπειαν, μία σύντομος ἀναλυτικὴ ἐπισκόπησις καὶ διαγραφή τῶν οικονομικῶν λειτουργιῶν καὶ τοῦ ρόλου τοῦ ἐπιχειρηματίου καὶ τῆς ἐπιχειρησιακῆς διοικήσεως εἰς μίαν ὑπὸ ἀνάπτυξιν οἰκονομίαν, ὑπὸ τὸ φῶς εἰδικώτερον τῆς ἑλληνικῆς ἐμπειρίας, θὰ ἦτο χρήσιμος εἰς μίαν προσπάθειαν ἀποσαφηνίσεως ὀρισμένων ἐννοιῶν πού ἔχουν ἄμεσον, ὡς ἐλέχθη, ἐπίδρασιν ἐπὶ τῆς διαμορφώσεως τῆς οικονομικῆς καὶ ἀναπτυξιακῆς πολιτικῆς.

II. Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΟΥ ΕΙΣ ΤΗΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΝ ΕΠΙΣΤΗΜΗΝ

Ἱστορικῶς, ἡ διαμόρφωσις τῆς ἐννοίας τοῦ «ἐπιχειρηματίου» εἰς τὴν οικονομικὴν ἐπιστήμην συνδέεται μὲ τὴν προσπάθειαν τῆς ἐξηγήσεως τοῦ φαινομένου τῆς διανομῆς τοῦ κοινωνικοῦ προϊόντος μεταξύ τῶν συντελεστῶν τῆς παραγωγῆς καὶ τῶν ἰδιοκτητῶν αὐτῶν. Εἰς αὐτὸ ὀφείλεται ἐπίσης καὶ ἡ ὑπὸ τοῦ Α. Smith

1) Τὸ πρόβλημα τῆς διαγραφῆς καὶ κατανοήσεως τῶν παραγόντων τῆς οικονομικῆς διαδικασίας ἀπετέλεσε τὸν κεντρικὸν πυρῆνα τῆς οικονομικῆς ἀναλύσεως ἀπὸ τῆς διαμορφώσεως τῆς οικονομικῆς ἐπιστήμης. Ἡ συσχέτισις ὁμοῦ τῆς ἀνατομῆς ταύτης μὲ τὸ θέμα τῆς οικονομικῆς ἀναπτύξεως εἶναι νέα καὶ ἀνάγεται εἰς τὴν τελευταίαν 30ετίαν. Ἡ προηγουμένη προσπάθεια ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῶν κλασσικῶν οικονομολόγων, συνεκεντρώθη περίξ τοῦ ἐρωτήματος: «Διατί ὑπάρχει οικονομικὴ πρόοδος;» Τὸ θέμα ὁμοῦ τοῦ «ποία εἶναι ἡ διαδικασία, ἢ μὲ ποῖον τρόπον λαμβάνει χώραν ἡ οικονομικὴ ἀνοδος καὶ ἀλλαγή», εἶναι σχετικῶς νέον καὶ συνδέεται μὲ τὸ δημιουργηθὲν ἔντονον ἑνδιαφέρον διὰ τὴν πρόωθισιν τοῦ ρυθμοῦ ἀναπτύξεως εἰς τὰς καθυστερημένας χώρας.

καθιερωθείσα, καὶ μεταγενεστέρως ἐκτενέστερον ἀναπτυχθεῖσα ὑπὸ τοῦ J. S. Mill, διάκρισις, ἀπὸ λειτουργικῆς ἀπόψεως, τριῶν οἰκονομικῶν τάξεων, ἴτοι τῶν γαιοκτημόνων, τῶν ἐργατῶν καὶ τῶν κεφαλαιούχων.

Καὶ τὸ μὲν μερίδιον τῶν γαιοκτημόνων καὶ τῶν ἐργατῶν ἦτο σαφῶς διακεκριμένον, ἀντίστοιχον εἰς τὰς ἐννοίας τῆς ἐγγείου προσόδου καὶ τῶν μισθῶν καὶ ἡμερομισθίων. Ἀμφιβολία ὅμως παρέμενε προκειμένου περὶ τοῦ μεριδίου τῶν κεφαλαιούχων (ιδιοκτητῶν τοῦ κεφαλαίου), τὸ ὅποσον ἐνεφανίζετο ὑπὸ διττὴν μορφήν : τόκου καὶ ἐπιχειρηματικοῦ κέρδους. Ἡ προσπάθεια ἐξευρέσεως καὶ ἐν προκειμένῳ δικαιολογητικῆς βάσεως καὶ διατυπώσεως ἀντιστοίχου θεωρίας, ὡς ἐγένετο μὲ τὴν ἐγγειον πρόσοδον καὶ τὸν μισθόν, ὠδήγησεν εἰς τὴν βαθμιαίαν διαμόρφωσιν τῆς ἐννοίας τοῦ ἐπιχειρηματίου, ὡς τετάρτου συντελεστοῦ εἰς τὴν διαδικασίαν τῆς παραγωγῆς καὶ συνεπῶς καὶ τῆς διανομῆς τοῦ προϊόντος.

Ὁ ὅρος ἐπιχειρηματίας (entrepreneur) ἐχρησιμοποιήθη τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ Γάλλου οἰκονομολόγου R. Cantillon (1680 - 1734) (1). Οὗτος ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος ὅστις συνέλαβε τὸν ρόλον τοῦ «ἐπιχειρηματίου» εἰς τὸ οἰκονομικὸν σύστημα ὡς διακεκριμένου συντελεστοῦ καὶ προσεπάθησε νὰ διαγράψῃ καὶ νὰ ἀναλύσῃ τὰς λειτουργίας αὐτοῦ, ἔχων ὡς πρότυπον κυρίως τὴν ὑπὸ τοῦ «γεωργοῦ - παραγωγοῦ» ἐπιτελουμένην οἰκονομικὴν λειτουργίαν.

Ὁ γεωργὸς ἀναλαμβάνει καὶ διεξάγει τὴν παραγωγὴν δι' ἴδιον λογαριασμόν. Εἰς τὴν διαδικασίαν αὐτὴν καταβάλλει βεβαίως συμβατικὰς ἀμοιβὰς (εἰσοδήματα) εἰς τοὺς ἰδιοκτῆτας τοῦ ἐδάφους καὶ τοὺς ἐργάτας καὶ πωλεῖ τὰ παραγόμενα προϊόντα εἰς τὴν ἀγορὰν εἰς ἀβεβαίως τιμὰς. Τὸ αὐτὸ συμβαίνει καὶ μὲ τοὺς ἐμπόρους καὶ λοιποὺς παραγωγούς. Οὗτοι πραγματοποιοῦν ἐπίσης ἐκ τῶν προτέρων ὀρισμένας πληρωμὰς, ἐναντι προσδοκίας μελλοντικῶν εἰσπράξεων (εἰσόδων), αἱ ὁποῖαι ὅμως εἶναι ἀβέβαιοι ὡς πρὸς τὸ μέγεθος τῶν. Εἰς ἀμφότερας τὰς περιπτώσεις, τὰ ἐν λόγῳ ἄτομα ἐνεργοῦν ὡς «διευθύνται» τῆς παραγωγῆς καὶ τοῦ ἐμπορίου, ἀποτελοῦντες ἐν τῇ οὐσίᾳ τοὺς φορεῖς ἐπιχειρηματικοῦ κινδύνου, «δυνάμενοι νὰ χαρακτηρισθοῦν ὡς ζῶντες εἰς ἀβεβαιότητα». Οὕτως ἔχομεν τὴν πρώτην διατύπωσιν τοῦ λειτουργήματος τοῦ ἐπιχειρηματίου, ὡς τοῦ ἀτόμου τὸ ὅποσον «ἀντιμετωπίζει τὴν ἀβεβαιότητα τῆς παραγωγῆς μὲ τὴν προσδοκίαν τῆς ζητήσεως». Ὁ δὲ μεταξὺ τῶν ἐπιχειρηματιῶν ἀνταγωνισμὸς τείνει νὰ περιορίσῃ τὴν ἀμοιβὴν τῶν εἰς τὰ ἐπίπεδα τῆς κανονικῆς ἀξίας τῶν ὑπ' αὐτῶν προσφερομένων εἰς τὴν διαδικασίαν αὐτὴν ὑπηρεσιῶν.

Ἡ διατύπωσις αὕτη τοῦ Cantillon ἀποτελεῖ τὴν πρώτην προσπάθειαν διατυπώσεως θεωρίας περὶ «ἐπιχειρηματίου», ὡς σαφῶς διακεκριμένου συντελεστοῦ τῆς παραγωγικῆς διαδικασίας. Χάρις δὲ εἰς τὴν ἀνάπτυξιν αὐτὴν τοῦ Cantillon, ἡ γαλλικὴ οἰκονομικὴ σχολὴ διετήρησε πάντοτε διακεκριμένην ἀντίληψιν περὶ τοῦ ρόλου τῆς «ἐπιχειρηματικῆς» λειτουργίας εἰς τὴν οἰκονομικὴν διαδικασίαν, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς Ἀγγλοὺς κλασσικοὺς οἰκονομολόγους τῶν ὁποίων ἡ προσπάθεια συνεκεντρώθη, κατὰ κύριον λόγον, εἰς τὴν ἐξήγησιν τῶν φαινομένων τῆς

1) R. Cantillon, *Essai sur la nature du commerce en général*, 1755, (Harvard University Press, 1892).

ἀνταλλαγῆς καὶ διανομῆς καὶ συνεπῶς εἰς τὴν διαγραφὴν τοῦ ρόλου τῶν ἰδιοκτητῶν τῶν οἰκονομικῶν συντελεστῶν καὶ τῆς φύσεως τῆς ἀμοιβῆς αὐτῶν.

Ὁ J. B. Say, ἀκολουθῶν τὴν γραμμὴν τοῦ Cantillon, προσεπάθησε νὰ δώσει εἰς τὸν ἐπιχειρηματίαν ὀρισμένην, σαφῶς διαχωριζομένην, θέσιν εἰς τὰ πλαίσια τῆς οἰκονομικῆς διαδικασίας, διαστείλας αὐτὸν ἀπὸ τὸν «κεφαλαιούχον»⁽¹⁾. Οὗτος ἔδωκεν ἰδιαιτέραν ἔμφασιν εἰς τὴν προσωπικότητα τοῦ ἐπιχειρηματίου, τὴν λειτουργίαν τοῦ ὁποίου διείδεν, κατὰ κύριον λόγον, εἰς τὸν συνδυασμὸν τῶν συντελεστῶν παραγωγῆς ὑπὸ ἑνιαῖον ὀργανικὸν σύνολον διὰ παραγωγικοὺς σκοπούς. Ἦτοι εἶδεν αὐτὸν ὡς ὀργανωτὴν καὶ ἡγέτην καὶ οὐχὶ ἀναγκαστικῶς ὡς κεφαλαιούχον, τὸ δὲ κέρδος ὡς τὴν ἀμοιβὴν του. Διὰ τῆς διαμορφώσεως, ἔστω καὶ ἀτελῶς, τῆς ἐννοίας ταύτης ὑπὸ τοῦ Say, ἡ οἰκονομικὴ θεωρία εἰσήγαγεν ἕνα τέταρτον συντελεστὴν εἰς τὴν οἰκονομικὴν διαδικασίαν, τὸν παράγοντα ὅστις ἐκμισθώνει, συγκεντρώνει καὶ συνδυάζει ὑπὸ τὸν αὐτὸν ὀργανισμόν τοὺς λοιποὺς παραγωγικοὺς συντελεστάς.

Ὁ διαχωρισμὸς οὗτος τῆς ἐννοίας τοῦ ἐπιχειρηματίου, ὡς διακεκριμένου λειτουργήματος εἰς τὴν οἰκονομικὴν διαδικασίαν, θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ὀδηγήσῃ εἰς μίαν ὀρθοτέραν σύλληψιν καὶ διαμόρφωσιν τοῦ ρόλου τοῦ «κεφαλαιούχου», ὁ ὁποῖος θὰ ἠδύνατο νὰ ἐκτοπισθῇ πολὺ ἐνωρίτερον ἐκ τοῦ κέντρου τῆς οἰκονομικῆς δραστηριότητος, εἰς τὸ ὁποῖον τὸν ἐποθετήσαν οἱ Ἕλληνοι κλασσικοί, τιθέμενος μεταξὺ τῶν λοιπῶν ἰδιοκτητῶν τῶν ὑπὸ τοῦ ἐπιχειρηματίου ἐκμισθουμένων συντελεστῶν παραγωγῆς. Μία τοιαύτη διαμόρφωσις ἴσως νὰ προελάμβανε τὰς μετέπειτα ἀναπτυχθείσας, μὲ τόσας συνεπειάς, θέσεις περὶ «κεφαλαιοκρατισμοῦ» καὶ «ἐκμεταλλεύσεως» τῆς ἐργασίας. Πλὴν ὅμως, οὔτε ὁ Ricardo οὔτε ὁ N. Senior, ἐκ τῶν μετὰ τὸν A. Smith κλασσικῶν, ἠκολούθησαν τοιαύτην κατεύθυνσιν.

Ἐκ τῶν Ἕλληνων κλασσικῶν οἰκονομολόγων, μόνον ὁ J. S. Mill προσέδωσε σαφῆ ἐννοίαν εἰς τὸν ρόλον τοῦ «ἐπιχειρηματίου», ἐμφανίσας αὐτὸν ὡς τετάρτην οἰκονομικὴν κατηγορίαν εἰς τὸ καθιερωθὲν ὑπὸ τῶν προηγουμένων του τριαδικὸν σχῆμα τῶν γαιοκτημόνων, ἐργατῶν καὶ κεφαλαιούχων⁽²⁾. Τοιοῦτοτρόπως, ἡ ἐπιχειρηματικὴ τάξις ἐγένετο δεκτὴ ὡς δικαιούχος διακεκριμένης μερίδος εἰσοδήματος ὑπὸ μορφήν «κέρδους». Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον, χάρις εἰς τὸν J. S. Mill, καθιερώθη μία ὀρθή, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον, διαμόρφωσις καὶ λειτουργικὴ σύνδεσις τοῦ ἐπιχειρηματίου μὲ τὴν ἐννοίαν τοῦ «κέρδους», ὡς ἀμοιβῆς συντελεστοῦ παραγωγῆς καὶ οὐχὶ ὡς προσόδου τοῦ «κεφαλαιούχου», πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἀπετέλεσε τὴν βάσιν τῆς περαιτέρω ἐπιστημονικῆς ἀναλύσεως.

1) Ὁ J. B. Say εἶναι, ὡς γνωστόν, ἐκεῖνος ὅστις διεμόρφωσε τὴν μεθοδολογικὴν διάκρισιν τοῦ ἀντικειμένου τῆς οἰκονομικῆς ἐπιστήμης εἰς τὸ τριαδικὸν σχῆμα - παραγωγή, διανομὴ καὶ κατανάλωσις - καὶ ἐβοήθησεν εἰς τὴν ἀποσαφήνισιν τῶν λειτουργιῶν τῶν συντελεστῶν παραγωγῆς - ἔδαφος, ἐργασία καὶ κεφάλαιον - ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν λειτουργίαν διανομῆς τοῦ προϊόντος καὶ τοὺς δικαιούχους αὐτοῦ.

2) J. S. Mill, *Principles of Political Economy* (1848), ἐκδ. ὑπὸ Ashley, London, 1909.

Εἰς τὴν Γερμανίαν, παρὰ τὸ γεγονός ὅτι ἡ ἔννοια τοῦ ἐπιχειρηματίου ἦτο διαδεδομένη μεταξὺ τῶν «καμεραλιστῶν», ἡ ἀνάλυσις καὶ ἡ θεωρητικὴ διαμόρφωσις τῆς ἐπιχειρηματικῆς λειτουργίας ἔλαβε τὴν πλήρη τῆς μορφήν εἰς τὸ ἔργον τοῦ Mangoldt (1824 - 68). Οὗτος, εἰς τὴν διαμόρφωσιν τοῦ J.S. Mill, προσέθεσεν εἰς τὰς λειτουργίας τοῦ ἐπιχειρηματίου καὶ τὸν «ἐλεγχον» καὶ τὴν «διεύθυνσιν» τῆς παραγωγικῆς διαδικασίας, καθήκοντα τὰ ὁποῖα, ὡς ἐτόνισεν, ἀπαιτοῦν εἰδικὴν καὶ ὄχι τόσον κοινὴν δεξιότητιαν.

Διὰ τῆς διατυπώσεως ταύτης, ὁ Mangoldt περιέλαβεν εἰς τὴν ἔννοιαν τοῦ ἐπιχειρηματίου καὶ τὸ λειτούργημα τῆς «διοικήσεως τῆς ἐπιχειρήσεως» (management), προχωρήσας οὕτω πολὺ πέραν τοῦ J.S. Mill (ὅστις, ὡς ἐσημειώθη, εἰσήγαγε τὸν ὄρον «ἐπιχειρηματίας» εἰς τὴν ἀγγλικὴν οἰκονομικὴν βιβλιογραφίαν), καὶ ἀνέλυσε τὰς λειτουργίας αὐτοῦ ὡς «τοῦ συνδυάζοντος» τοὺς συντελεστάς παραγωγῆς καὶ «τοῦ ἀσκοῦντος, τὴν ἐπίβλεψιν τῆς οἰκονομικῆς παραγωγικῆς λειτουργίας». Τὴν ἀμοιβὴν δὲ τοῦ ἐπιχειρηματίου ἀπεκάλεσεν «πρόσοδον ἰκανότητος» (rent of ability), μὲ μίαν πρόσθετον ἀμοιβὴν διὰ τὴν ὑπ' αὐτοῦ ἀνάληψιν τοῦ ἐπιχειρηματικοῦ κινδύνου.

Τοιοῦτοτρόπως, ἡ μετὰ τὸν J.S. Mill γενομένη ἀναλυτικὴ προσπάθεια ἐταύτισε τὴν «ἐπιχειρηματικὴν λειτουργίαν» μὲ τὴν «διεύθυνσιν» τῆς ἐπιχειρηματικῆς μονάδος. Ἀνήκει δὲ εἰς τοὺς νεοκλασσικοὺς, καὶ δὴ τὸν Alfred Marshall, ἡ σαφὴς διάκρισις μεταξὺ «ἐπιχειρηματίου» (entrepreneur) καὶ «διοικητοῦ ἐπιχειρήσεως» (manager) (1). Διὰ τὸν Marshall, ὁ τέταρτος συντελεστὴς παραγωγῆς ἦτο ἡ ὀργάνωσις (organization) καὶ συνεπῶς ἡ ἐπιχειρησιακὴ διοίκησις, τὴν ἀμοιβὴν τῆς ὁποίας ἀπεκάλεσε «μισθὸν διοικήσεως» (wages of management) (2). Πέραν τῆς ἀμοιβῆς ταύτης, ὁ ἐπιχειρηματίας λαμβάνει τόκον ἐπὶ τὸ μέρους ἐκεῖνου τοῦ χρησιμοποιοῦμένου εἰς τὴν ἐπιχείρησιν κεφαλαίου, τὸ ὁποῖον ἀνήκει εἰς τὸν ἴδιον (3).

Εἰς τὴν διάκρισιν αὐτὴν μεταξὺ «ἐπιχειρηματικοῦ κέρδους» καὶ «τόκου κεφαλαίου», ὁ Marshall προσέθεσε τὴν ἔννοιαν τοῦ «κανονικοῦ ποσοστοῦ κέρδους» (normal rate of profit), πέραν τῆς ἀμοιβῆς διοικήσεως. Τοῦτο εἶναι τὸ ποσοστὸν ἐκεῖνο κέρδους, τὸ ὁποῖον εἶναι ἀρκετὸν διὰ νὰ παρακινήσῃ τὸν ἐπιχειρηματίαν νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν ἐπιχειρηματικὴν δραστηριότητα καὶ νὰ παραμείνῃ εἰς αὐτήν. Τοιοῦτοτρόπως τὸ κέρδος διεχωρίσθη ἀπὸ τὸν μισθὸν τῆς διοικήσεως τῆς ἐπιχειρήσεως (management) (4).

1) Alfred Marshall, *Principles of Economics*, London, 1947 Book iv, ch. XII.

2) Ibid; Book VI, ch. VIII.

3) Θὰ πρέπει νὰ σημειωθῇ ἴσως ὅτι τόσον ὁ Ricardo ὅσον καὶ ὁ Marx ἀνεγνώρισαν τὴν ὑπαρξίν καὶ τετάρτου εἶδους ἀμοιβῆς (πέραν τῶν ὑπὸ τοῦ Smith καθωρισθεισῶν τριῶν), ἡ ὁποία ἐδίδοτο εἰς τὸν ἐπιχειρηματίαν. Αὕτη ἐδημιουργεῖτο μόνον εἰς περιπτώσεις εἰσαγωγῆς εἰς τὴν οἰκονομικὴν διαδικασίαν καινοτομίας τινός, ὡς εἶναι π.χ. ἡ διὰ πρώτην φοράν χρησιμοποίησις μιᾶς μηχανῆς. Συνεπῶς, ἦτο προσωρινῆς φύσεως καὶ ἐξέλιπε, συνεπεία τοῦ ἀνταγωνισμοῦ, εὐθὺς ὡς ἡ εἰσαχθεῖσα καινοτομία ἐγενικεύετο.

4) Alfred Marshall, *op. cit.* Book VI, ch. VIII

Οὕτω, κατὰ τὸ δεύτερον ἡμισυ τοῦ 19ου αἰῶνος καὶ τὴν πρὸ τοῦ πρώτου παγκοσμίου πολέμου περίοδον, εἶχε καθιερωθῆ ὑπὸ τῆς οἰκονομικῆς ἐπιστήμης ὁ σαφὴς διαχωρισμὸς ἀφ' ἑνὸς τῆς ἐννοίας τοῦ «ἐπιχειρηματίου» ἀπὸ τὴν τοῦ «κεφαλαίου», ὡς διακεκριμένων συντελεστῶν, καὶ ἀφ' ἑτέρου τῆς ἐννοίας τοῦ «κέρδους» ἀπὸ τὴν τοῦ «τόκου», ὡς ἀντιστοίχων ἀμοιβῶν. Ἐπίσης, ἡ διαμορφωθείσα ἀντίληψις περὶ οἰκονομικῆς ἐξελίξεως ἤρχισε νὰ συνδέεται μὲ τὴν ἐννοίαν τῆς ἐπιχειρήσεως ὡς ὀργανικῆς παραγωγικῆς μονάδος καὶ νὰ διαγράφεται οὕτως, ἂν καὶ ἀμυδρῶς, ὁ ρόλος τῆς ἐπιχειρήσεως ὡς φορέως οἰκονομικῆς προόδου καὶ ἀλλαγῆς (1).

Παρὰ ταῦτα, πολλοὶ συγγραφεῖς τῆς περιόδου αὐτῆς, ἰδίως οἱ σοσιαλισταὶ καὶ οἱ μαρξισταί, δὲν ἠκολούθησαν τὴν ἀναπτυχθεῖσαν τάσιν τοῦ διαχωρισμοῦ τῶν ἐννοιῶν «ἐπιχειρηματίου» καὶ «κεφαλαίου», καὶ «ἐπιχειρηματικοῦ κέρδους» καὶ «τόκου». Τοῦναντίον, συνέχισαν τὴν ταύτισιν τοῦ ἐπιχειρηματίου μὲ τὸν κεφαλαιοῦχον (capitalist), ἀκολουθῶντας τὴν ὑπὸ τοῦ Smith καὶ Ricardo διαμορφωθείσαν ἐννοίαν. Ἐξ οὗ καὶ ἡ προμνησθεῖσα ἀπόδοσις κεντρικοῦ ρόλου εἰς τὸ κεφάλαιον κατὰ τὴν παραγωγικὴν διαδικασίαν, καὶ ἡ περὶ ἐκμεταλλεύσεως τῆς ἐργασίας ὑπὸ τοῦ κεφαλαίου μαρξικὴ θεωρία.

Οὐσιώδης εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ ὑπῆρξε καὶ ἡ συμβολὴ τοῦ Leon Walras (1834 - 1910) (2). Οὗτος εἰσήγαγεν εἰς τὸ οἰκονομικὸν σύστημα τὸ «πρόσωπον» τοῦ ἐπιχειρηματίου, ὅστις ὅμως ὑπὸ ὁμαλὰς συνθήκας ἰσορροπίας (στατικὴ οἰκονομία) οὔτε ζημιούται οὔτε κερδίζει. Συνεπῶς, τὸ ἐπιχειρηματικὸν κέρδος εἶναι ἀποκλειστικὸν ἀποτέλεσμα συνθηκῶν μὴ ἀνταποκρινομένων εἰς συνθήκας ἰσορροπίας ἀλλὰ εἰς δυναμικὰς ἐξελίξεις.

Κατὰ τὸν Walras, ὁ ἐπιχειρηματίας, ὁ ὁποῖος δυνατόν νὰ εἶναι φυσικὸν ἢ νομικὸν πρόσωπον, ἀγοράζει πρώτας ὕλας ἀπὸ ἄλλους ἐπιχειρηματίας, ἐνοικιάζει ἔδαφος ἀπὸ τοὺς γαιοκτῆμονας, προσωπικὰς ὑπηρεσίας καὶ εἰδικότητα ἀπὸ τοὺς ἐργάτας καὶ κεφαλαιουχικὰ ἀγαθὰ ἀπὸ τοὺς κεφαλαιούχους, καὶ πωλεῖ, διὰ λογαριασμόν του, τὰ προϊόντα τὰ ὁποῖα παράγονται ἐκ τοῦ συνδυασμοῦ καὶ τῆς συνεργασίας ὅλων αὐτῶν τῶν συντελεστῶν παραγωγῆς. Εἰς τὴν ἀνάλυσίν του αὐτὴν τῶν λειτουργιῶν τοῦ ἐπιχειρηματίου, ὁ Walras ἐπέκρινε τόσον τοὺς Ἄγγλους οἰκονομολόγους, οἵτινες, ὡς ἐλέχθη, ἐσύγχυζον τὴν ἐπιχειρηματικὴν λειτουργίαν μὲ τὴν τοῦ κεφαλαιούχου, ὅσον καὶ τοὺς Γάλλους, οἱ ὁποῖοι ἐταύτιζον αὐτὴν μὲ τὴν ἐννοίαν τῆς ἐργασίας (τῆς ἐπιχειρηματικότητος οὕσης κατ' αὐτοὺς εἶδος ἐργασίας), διατυπώσας οὕτω τὴν ἐννοίαν τῆς «ἐπιχειρηματικότητος» (entrepreneurship). Παρὰ ταῦτα ὅμως, ἡ περὶ ἐπιχειρηματικότητος θεωρία τοῦ Walras δὲν ἐπροχώρησε πολὺ πέραν τῶν διατυπωθεισῶν θεωριῶν ὑπὸ τοῦ J. S. Mill καὶ τοῦ J. B. Say.

Ἡ σημαντικωτέρα ὅμως συμβολὴ τοῦ Walras ἔγκειται εἰς τὸ ὅτι περιέλαβε

1) Οὔτε ὁ J. S. Mill οὔτε οἱ λοιποὶ κλασσικοὶ οἰκονομολόγοι ἔκαμον σαφῆ διάκρισιν μεταξὺ ὀργανώσεως πρὸς ἀντιμέτωπισιν τῶν καθημερινῶν ὑποθέσεων καὶ ὀργανώσεως δι' ἐπιτέλεισιν οἰκονομικῆς ἀλλαγῆς.

2) Leon Walras, *Elements d' Economie Politique*, 1926.

εις την έννοιαν του επιχειρηματίου και τας μετοχικάς επιχειρήσεις, εισαγαών, ως έλέχθη, την έννοιαν της επιχειρηματικότητας. Πλήν όμως, είδε τον επιχειρηματίαν ως άπλουν άγοραστήν παραγωγικών υπηρεσιών και πωλητήν καταναλωτικών προϊόντων, άνευ οίασδήποτε πρωτοβουλίας ή άμοιβής και συνεπώς συμμετοχής εις την διανομήν του κοινωνικού εισοδήματος.

Εις όλην αυτήν την προσπάθειαν της άποσαφηνίσεως της έννοίας του «επιχειρηματίου» και του ρόλου του εις την οικονομικήν διαδικασίαν, και συνεπώς της διαμορφώσεως σχετικής θεωρίας ή όποια νά συνδέη τας λειτουργίας του επιχειρηματίου με τó κέρδος ως άμοιβής συντελεστού παραγωγής, πολύ δλίγη προσοχή έδόθη εις τó στοιχείον του «επιχειρηματικού κινδύνου», ως δικαιολογητικής βάσεως του επιχειρηματικού «κέρδους». Παρά δέ την γενομένην επισήμανσιν του στοιχείου τούτου κατά την περιγραφήν της επιχειρηματικής λειτουργίας εις τά έργα των R. Cantillon, A. Smith και J. S. Mill, ούδεμία σχεδόν ουσιαστική άνάλυσις έπεχειρήθη πρòς την κατεύθυνσιν αυτήν. Τοιαύτη άνάλυσις έγένετο έπιτυχώς κατ' άρχήν υπό του F. B. Hawley (1), ίδίως όμως υπό του Frank H. Knight. Ο τελευταίος, διά του έργου του Risk, Uncertainty and Profit (1921) (2), έθεμελίωσε όριστικώς και έδωσε σαφή έννοιαν εις τó λειτούργημα του επιχειρηματίου εις την παραγωγικήν διαδικασίαν και έστερέωσε την δικαιολογητικήν βάσιν του κέρδους ως άμοιβής διακεκριμένης παραγωγικής λειτουργίας.

Εις την διαμόρφωσίν του αυτήν ó Knight προέβη εις την διάκρισιν μεταξύ κινδύνου δυναμένου ν' άσφαλισθῆ (insurable risk) και μη άσφαλισίμου άβεβαιότητας (non - insurable uncertainty). Κίνδυνος δυνάμενος ν' άσφαλισθῆ, ως έμπίπτων εις μετρούμενην πιθανότητα έπελεύσεως του με τόν κίνδυνον συνδεομένου γεγονότος, είναι δυνατόν νά καλυφθῆ, τής σχετικής δαπάνης άποτελούσης μέρους του κόστους παραγωγής. Έκείνο τó όποιον όμως άποτελεί τó πράγματι χαρακτηριστικόν λειτούργημα του επιχειρηματίου είναι ή άνάληψις του κινδύνου εκ τής μη δυναμένης νά προβλεφθῆ άβεβαιότητας όσον άφορᾷ εις την έκβασιν τής επιχειρηματικής δραστηριότητας.

Διά τής διακρίσεως ταύτης, ó Knight έθεμελίωσε την σύγχρονον θεωρίαν περι κέρδους, την όποιαν συνέδεσεν άφ' ενός με την υπό του επιχειρηματίου άνάληψιν του επιχειρηματικού κινδύνου, υπό μορφήν μη άσφαλισίμου άβεβαιότητας, και άφ' έτέρου με διαφοράς εις την ικανότητα των επιχειρηματιών. Έξ άλλου, ή άβεβαιότης είναι άποτέλεσμα τής οικονομικής άλλαγής, ή όποια άποτελεί την κυρίαν πηγήν άβεβαιότητας. Η ύπαρξις και τó μέγεθος τοιαύτης άβεβαιότητας καθίσταται περισσότερο ένφανής εις τó μέγεθος των κερδών και των ζημιών που δημιουργούνται εις περιόδους ταχείας οικονομικής μεταβολής. Ούτω, τά επιχειρηματικά κέρδη δέν είναι διαρκή, ούτε εύρίσκονται εις σταθεράν σχέσηιν πρòς τó μέγεθος του κεφαλαίου. Τουναντίον κυμαίνονται αναλόγως των συνθη-

1) F. B. Hawley, Enterprise and Productive Process, 1907.

2) F. H. Knight, Risk, Uncertainty and Profit, (L.S.E. 1948).

κῶν, ἀναφαίνονται δὲ ἐντονώτερα εἰς τὰς περιπτώσεις ἐκείνας ὅπου ἡ ἀπόφασις τοῦ ἐπιχειρηματίου, ὑπὸ συνθήκας ἀβεβαιότητος, ἀποβαίνει ἐπιτυχής.

Μὲ ἄλλους λόγους, τὸ ἐπιχειρηματικὸν κέρδος προκαλεῖται ἀπὸ μίαν διαδοχὴν γεγονότων, ἕκαστον τῶν ὁποίων εἶναι μοναδικὸν καὶ ἰδιάζον. Τὰ γεγονότα αὐτὰ ἐπιρραεύουν, καὶ ἐν πολλοῖς προσδιορίζουν, τὸ μέγεθος τῶν πραγματοποιουμένων κερδῶν, ἐν περιπτώσει ἐπιτυχοῦς ἀποφάσεως, ἢ ζημιῶν, ἐν περιπτώσει ἀνεπιτυχοῦς τοιαύτης. Δὲν ὑπάρχει συνεπῶς μηχανισμὸς ἐξισώσεως τῶν προσωρινῶν αὐτῶν κερδῶν εἰς μηδὲν ἐπίπεδον, ὡς ὑπεστήριζεν ὁ Walras.

Προηγουμένως, ὁ J. B. Clark (1847 - 1938) εἶχε κάμει ἓνα βῆμα πρὸς τὴν κατεύθυνσιν μιᾶς ἰκανοποιητικῆς θεωρίας περὶ ἐπιχειρηματίου καὶ ἐπιχειρηματικοῦ κέρδους, ἐν συναρτήσει μὲ τὴν προσπάθειάν του ὅπως ἀποσαφηνίσῃ τὰ προβλήματα τὰ ὁποῖα δημιουργοῦνται ἐκ τῆς διακρίσεως μεταξὺ στατικῶν καὶ δυναμικῶν καταστάσεων εἰς τὴν οἰκονομικὴν διαδικασίαν (1).

Ἐτέρα σοβαρὰ προσπάθεια, πρὸς τὴν αὐτὴν κατεύθυνσιν, ὑπῆρξεν ἡ τοῦ J. A. Schumpeter, ὅστις συνέδεσε τὸν ρόλον τοῦ ἐπιχειρηματίου μὲ τὴν διαδικασίαν τῆς οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως, ὑπὸ τὴν μορφήν εἰσαγωγῆς καινοτομιῶν (innovations) εἰς τὴν παραγωγικὴν διαδικασίαν, αἱ ὁποῖαι προκαλοῦν δυναμικὰς ἀλλαγὰς καὶ οἰκονομικὴν πρόοδον. Οὗτος ἔκαμε σαφῆ διάκρισιν μεταξὺ «καινοτομίας» καὶ συνήθους διοικήσεως, θεωρῶν ὡς ἐπιχειρηματίαν μόνον τὸν ἀσχολούμενον μὲ τὴν εἰσαγωγὴν καινοτομιῶν. Ἡ θεωρία ὅμως τοῦ Schumpeter δὲν ἐξηγεῖ τὴν ὑπαρξίν τοῦ κέρδους ὑπὸ ὁμαλὰς ἐξελικτικὰς συνθήκας τῆς οἰκονομίας, ὡς συμβαίνει μὲ τὴν ὑπὸ τοῦ F. Knight διαμορφωθεῖσαν θεωρίαν.

Ἐκ τῆς ὡς ἄνω συντόμου ἐπισκοπῆσεως τῆς ἱστορικῆς διαμορφώσεως τῆς συγχρόνου περὶ ἐπιχειρηματικῆς δραστηριότητος καὶ ἐπιχειρηματικοῦ κέρδους θεωρίας, διαφαίνεται σαφῶς ὅτι ὅλαι αἱ ἐπ' αὐτοῦ διατυπωθεῖσαι θεωρίαι (πλὴν βεβαίως τῶν σοσιαλιστικῶν - μαρξιστικῶν), εἶναι «λειτουργικῆς» φύσεως. Ἦτοι, ἀποδίδουν εἰς τὸν ἐπιχειρηματίαν οὐσιώδεις λειτουργήματα εἰς τὴν παραγωγικὴν διαδικασίαν καὶ προσπαθοῦν νὰ ἐξηγήσουν, καὶ συνεπῶς νὰ δικαιολογήσουν, τὴν ὑπαρξίν τοῦ ἐπιχειρηματικοῦ κέρδους ἐκ τῆς ἐπιτυχοῦς ἢ μὴ ἐκπληρώσεως τοῦ λειτουργήματός του. Βεβαίως, οἱ διάφοροι συγγραφεῖς διέγραψαν τὸ περιεχόμενον καὶ τὴν ἔκτασιν τῆς λειτουργίας αὐτῆς κατὰ διάφορον τρόπον, ἄλλοι συνδέσαντες αὐτὴν μὲ τὴν διαμόρφωσιν καὶ τὴν λήψιν τῶν ἀποφάσεων καὶ ἄλλοι μὲ τὴν ἀπλὴν ἀνάληψιν τοῦ ἐπιχειρηματικοῦ κινδύνου, διαχωρίζοντες οὕτω τὴν λειτουργίαν τοῦ «ἐπιχειρηματίου» ἀπὸ τὴν τῆς «διοικήσεως τῆς ἐπιχειρήσεως» (management).

III. ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΤΗΣ ΚΑΙ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΗ ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΣΥΓΧΡΟΝΟΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΝ

Ἐσημειώθη ἀνωτέρω ὅτι οἱ κλασσικοὶ οἰκονομολόγοι, ἐν τῇ προσπάθειά των ὅπως ἐξηγήσουν τὴν ὑπαρξίν τοῦ κέρδους ὡς εἰσοδήματος, διεμόρφωσαν τὴν ἐννοίαν τοῦ ἐπιχειρηματίου καὶ τῶν λειτουργιῶν αὐτοῦ, ἔχοντες ὡς θεωρητικόν

1) J. B. Clark, *Distribution of Wealth*, 1899.

πρότυπον τὴν παραγωγικὴν λειτουργίαν τοῦ γεωργοῦ. Ὁ σαφὴς ὁμῶς διαχωρισμὸς τῶν ἐννοιῶν καὶ ἡ ὀριστικὴ διαμόρφωσις τῆς συγχρόνου θεωρίας περὶ τοῦ ρόλου τοῦ ἐπιχειρηματίου εἰς τὴν παραγωγικὴν διαδικασίαν καί, συνεπῶς, τῆς θεμελιώσεως τῆς περὶ κέρδους θεωρίας, συνέπεσαν μὲ τὴν βιομηχανικὴν ἀνάπτυξιν καὶ τὴν δημιουργίαν μεγάλων ἐπιχειρηματικῶν μονάδων.

Παρὰ τὸ γεγονός ὅτι σήμερον ἔχουν πλήρως διαμορφωθῆ καὶ ἀποσαφηνισθῆ αἱ ἐννοιαὶ αὗται, ἐν τούτοις ὑφίστανται εἰσέτι σοβαραὶ συγχύσεις, αἱ ὁποῖαι, ὡς ἐλέχθη εἰς τὴν εἰσαγωγήν, εὐρίσκουν πρόσφορον ἔδαφος καὶ ἀπήχησιν εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῆς οικονομικῆς πολιτικῆς. Εἶναι γνωστὸν, π.χ., ὅτι αἱ παλαιαί, ταξικῆς μορφῆς, ἀντιλήψεις περὶ ἐπιχειρηματίου, καὶ εἰδικώτερον τοῦ βιομηχάνου, ὡς «κεφαλαιούχου - ἰδιοκτῆτος» καὶ συνεπῶς ὡς «ἐργοδότη», ἐξακολουθοῦν νὰ ἐπικρατοῦν εἰς πολλὰς χώρας, ἀκόμη καὶ εἰς προηγμένα κράτη. Ἡ ἀντίληψις αὕτη εἶναι, ὡς ἐσημειώθη, ὑπόλειμμα παρωχημένων οικονομικῶν καταστάσεων, μαρτυροῦσα ἐπιβίωσιν τῶν περὶ «κεφαλαίου» καὶ «κεφαλαιούχου» παλαιότερων θεωριῶν.

Ἡ ἐκβιομηχάνισις ὁμῶς καὶ ἡ οικονομικὴ ἀνάπτυξις μὲ τὸ νὰ ἐπιφέρουν βαθεῖας μεταβολὰς εἰς τὰ ὄργανωτικά πλάισια καὶ τὴν δομὴν τῆς οἰκονομίας καὶ εἰς τὴν ἐν γένει οἰκονομικὴν διαδικασίαν, εἶναι ἐπόμενον νὰ ἐπηρεάζουν καὶ τὴν φύσιν καὶ τὴν ἔκτασιν τῶν ἐπιχειρηματικῶν λειτουργιῶν. Ἄν καὶ ἡ βασικὴ μορφή τοῦ ἐπιχειρηματίου, ὡς φορέως ἐπιχειρηματικοῦ κινδύνου, παραμένῃ ἀμετάβλητος, ἡ φύσις καὶ ἡ ἔκτασις τῶν ἐπὶ μέρους λειτουργιῶν αὐτοῦ καὶ τῶν ἐπιχειρηματικῶν του καθηκόντων ὑφίστανται οὐσιώδεις μεταβολὰς, ἰδίως ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἐννοιολογικὴν σχέσιν «ἐπιχειρηματίου» καὶ «διοικήσεως ἐπιχειρήσεως». Ἡ ὑπὸ τοῦ Walras γενομένη ἐπέκτασις τῆς ἐννοίας τοῦ ἐπιχειρηματίου καὶ εἰς τὰ νομικὰ πρόσωπα, ὡς εἶναι αἱ μετοχικαὶ ἑταιρεῖαι, διηύρυνε τὸ ἀναλυτικὸν πλάσιον καὶ μετέθεσε τὰς λειτουργίας τοῦ ἐπιχειρηματίου εἰς τοὺς κόλπους τῆς συγχρόνου ἐπιχειρηματικῆς μονάδος, μὲ ἀποτέλεσμα ἡ ἐπιχειρηματικὴ λειτουργία νὰ ταυτίζεται καὶ πάλιν μὲ τὴν διοίκησιν τῆς ἐπιχειρήσεως καὶ ν' ἀποτελῆ μέρος τῶν λειτουργιῶν αὐτῆς.

Ὡς γνωστὸν, αἱ βασικαὶ λειτουργίαι τῆς οἰκονομίας διακρίνονται εἰς δύο βασικὰς κατηγορίας: α) τὴν παραγωγήν, διανομὴν καὶ κατανάλωσιν ἀγαθῶν καὶ ὑπηρεσιῶν καὶ β) τὴν κατανομὴν πόρων διὰ σκοποῦς μελλοντικῆς οικονομικῆς προόδου, μέσῳ ἐπενδύσεως καὶ σχηματισμοῦ παραγωγικοῦ κεφαλαίου. Εἶναι γνωστὸν ἐπίσης, ὅτι ἀμφότεραι αἱ κατηγορίαι αὗται λειτουργιῶν ἐγκλείουν ἐπιλογάς, αἱ ὁποῖαι μὲ τὴν οἰκονομικὴν ἄνοδον καὶ τὴν ἐπέκτασιν τῆς ἀγορᾶς, καθίστανται συνεχῶς πολυπλοκώτεραι καὶ πολυσύνθετοι, αἱ δὲ σχετικαὶ ἀποφάσεις δυσχερέστεραι. Ἡ ἐκβιομηχάνισις, εἰδικώτερον, δημιουργεῖ ἐντόνους πιέσεις διὰ τιαύτας ἐπιλογάς. Καὶ τοῦτο διότι βιομηχανικὴ ἀνάπτυξις σημαίνει νέαν τεχνολογίαν, ἡ ὁποία ἐν συνεχείᾳ σημαίνει περισσότερον κεφαλαιοκρατικὰς διαδικασίας παραγωγῆς, περισσότερον χρόνον διὰ τὴν ἐπιτέλεσιν τῶν διαφόρων καθηκόντων, προοῦσαν ἀκαμψίαν προσαρμογῶν εἰς τὰς μεταβολὰς, περισσότερον εἰδικευμένην ἐργατικὴν δύναμιν καί, συνεπῶς, πολυπλοκωτέραν ὀργάνωσιν ὡς ἐκ τῆς διαρκῶς προϊούσης ἐξειδικεύσεως.

Ἀποτέλεσμα τῶν ἐξελίξεων αὐτῶν εἶναι ὅτι μὲ τὴν οἰκονομικὴν ἀνάπτυξιν τὸ κέντρον βάρους εἰς τὴν παραγωγικὴν διαδικασίαν, ἀπὸ ἀπόψεως ἐπιχειρηματικῆς λειτουργίας, μετατοπίζεται ἀπὸ τὸν «ἐπιχειρηματίαν» εἰς τὴν «ἐπιχείρησιν», ὡς ὄργανισμὸν καὶ ὡς θεσμὸν, καὶ συνεπῶς εἰς τοὺς διοικοῦντας αὐτὴν (managers). Τὰ προβλήματα τῆς ἐπιχειρηματικῆς μονάδος, ὡς θεσμοῦ, πολλαπλασιάζονται καὶ διευρύνονται μὲ τὴν συνεχῆ ἐπέκτασιν καὶ τὴν διεύρυσιν τῶν σχέσεών της μὲ τοὺς ἰδιοκτῆτας τῶν συντελεστῶν παραγωγῆς τοὺς ὁποίους χρησιμοποιοεῖ, τὰς δημοσίας καὶ τὰς ἐργατικὰς ὀργανώσεις, τὰς σχέσεις της πρὸς ἄλλας ἐπιχειρηματικὰς μονάδας, τοὺς χρηματοδοτικὸς ὀργανισμοὺς, τὸ καταναλωτικὸν κοινὸν καὶ τὴν κοινωνίαν ἐν γένει ἐντὸς τῆς ὁποίας ὑφίσταται καὶ λειτουργεῖ.

Ἀποτέλεσμα αὐτοῦ εἶναι περαιτέρω, ὅτι αἱ βασικαὶ ἐπιλογαὶ καὶ ἀποφάσεις, ὅσον ἀφορᾷ τὴν κατανομήν τῶν οἰκονομικῶν πόρων μεταξὺ τρεχούσης παραγωγῆς καὶ διανομῆς καὶ ἐπενδύσεως πρὸς σχηματισμὸν παραγωγικοῦ κεφαλαίου, περιέρχονται εἰς τὴν διοίκησιν τῆς ἐπιχειρήσεως, μὲ συνεχῶς διευρυνόμενα καθήκοντα. Διὰ τὴν ἐπιτυχή καὶ ἀποδοτικὴν διεξαγωγὴν τῶν λειτουργιῶν αὐτῶν δημιουργεῖται ἀνάγκη δι' εἰδικῶς ἐκπαιδευμένην διοίκησιν, μὲ κατάλληλον ἱεράρχισιν. Ἡ ὑπαρξὶς ἑνὸς ἀτόμου - ἐπιχειρηματίου, μὲ λίαν συγκεντρωτικὴν διαδικασίαν λήψεως ἀποφάσεων, ἀποβαίνει πέραν ὀρισμένου σημείου φραγμὸς εἰς τὴν διαδικασίαν τῆς ἀναπτύξεως. Διότι, ὑπὸ συγχρόνους συνθήκας, αἱ οὐσιώδεις λειτουργίαι τῆς διοικήσεως τῆς ἐπιχειρήσεως δὲν εἶναι τόσον αἱ τεχνολογικαὶ μέθοδοι παραγωγῆς καὶ ὀργανώσεως ὅσον εἶναι ἡ διαμόρφωσις καὶ ἡ λήψις ὀρθῶν ἀποφάσεων, ἡ ἐμπειρία εἰς τὴν ἀνάληψιν τῶν ἐπιχειρηματικῶν κινδύνων, ἡ ἱκανότης μακροχρονίου προβλέψεως καὶ ἡ δημιουργικότης, ἰδίως ὅταν πρόκειται περὶ βιομηχανίας.

Εἰς τὴν περίπτωσιν εἰδικώτερον τῆς συγχρόνου βιομηχανικῆς μονάδος, ὁ πρωταγωνιστὴς δὲν εἶναι πλέον τὸ ἄτομον ἀλλὰ ὁ «ὀργανισμὸς», ὡς σύνολον πολυπλόκων, ἀλληλοσυνδεομένων λειτουργιῶν. Δὲν ὑφίσταται «ἐπιχειρηματίας» ὑπὸ τὴν ἀνωτέρω ἐκτεθεῖσαν κλασσικὴν μορφήν, ἀλλὰ «πολλαπλῆ ἐπιχειρηματικότητα» (1).

Εἰς τὴν σύγχρονον παραγωγικὴν διαδικασίαν αἱ λειτουργίαι τοῦ «ἐπιχειρηματίου» συγκεντροῦνται περισσότερον εἰς τὴν διαμόρφωσιν πολιτικῆς καὶ ἀποφάσεων ἐπὶ τῆς μελλοντικῆς πορείας καὶ τῶν κατευθύνσεων τῆς ἐπιχειρήσεως καὶ ὀλιγώτερον εἰς τὴν ἀνάληψιν ἐπιχειρηματικῶν κινδύνων ἢ τὴν ἐπιτέλεσιν τοῦ ρόλου τοῦ «καινοτόμου» κατὰ τὴν διαμόρφωσιν τοῦ Schumpeter. Ἡ «καινοτόμησις», εἰς τὸ ἀναπτυξιακὸν της περιεχόμενον, ἔχει ἀποβῆ μέρος τῶν λειτουργιῶν τοῦ ἐπιχειρηματικοῦ ὀργανισμοῦ, δεδομένου ὅτι εἰς ἕνα συνεχῶς μεταβαλλόμενον περιβάλλον καὶ εἰς μίαν δυναμικῶς ἐξελισσομένην οἰκονομίαν, ἡ ἱκανότης καὶ ἡ ἔγκαιρος διαίσθησις περὶ τῆς ἀνάγκης ἀλλαγῆς καὶ ὁ προγραμμα-

1) Βλ. Hugh G. Aitken, *Explorations in Entrepreneurial History*, vol. I, 1963 - 64. Ἐπίσης A. Cole, *Business Enterprise and its Social Setting*, Harvard University, 1959, καὶ J.K. Galbraith, *The New Industrial State* Houghton, Mifflin Co, Boston, σελ. 88 - 89.

τισμός της πραγματοποιήσεώς της, αποτελούν ουσιώδη στοιχεία διά την επιβίωσιν τῆς επιχειρηματικῆς μονάδος (1).

Ἐπὶ τὰς συγχρόνους συνθήκας, ἡ ἔννοια τοῦ «ἐπιχειρηματίου» ἔχει ἀποβῆ περισσότερον «λειτουργικῆ», συνδεομένη στενώτερον μὲ τὰς λειτουργίας τῆς διοικήσεως τῆς ἐπιχειρήσεως. Ἡ δημιουργία μεγάλων επιχειρηματικῶν μονάδων ἔχει ἀλλάξει τὴν ὕφιν τῆς διοικήσεως τῆς ἐπιχειρήσεως. Τὸ ἄτομον ἐπιχειρηματίας, τῆς παλαιᾶς μορφῆς, τείνει νὰ ἐκλείψῃ, ἡ δὲ λήψις ἀποφάσεων ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἐμπειρίας ἑνὸς ἀτόμου δὲν ἐπαρκεῖ πλέον.

Ἐπὶ τὴν ἔννοιαν αὐτὴν καὶ ὑπὸ τὰς δυναμικὰς ἐξελίξεις τῆς συγχρόνου οἰκονομίας, ἡ σύγχρονος «ἐπιχειρηματικῆ» λειτουργία συνίσταται εἰς τὴν συνεχῆ ἐτοιμότητα διὰ προσαρμογὰς πρὸς νέας καὶ ἀπροβλέπτους καταστάσεις καὶ γεγονότα, ἡ δὲ πολιτικὴ ἐκσυγχρονισμοῦ τῆς επιχειρηματικῆς μονάδος εὐρίσκειται ὑπὸ διαρκῆ ἀναθεώρησιν. Τὸ ἐνδιάφερον δέον νὰ συγκεντρωθῆ περισσότερον εἰς τὰ προβλήματα τῆς ἐπιβιώσεως, ἐπεκτάσεως καὶ τῆς εὐημερίας τῆς ἐπιχειρήσεως παρὰ εἰς ἐνεργείας ἀπλοῦ promoteur τῆς παλαιᾶς ἀντιλήψεως. Εἶναι ἀνάγκη νὰ ὑπάρχῃ εὐρύτης ἐνοράσεως, αἱ δὲ ἀποφάσεις ἐπὶ τῆς επιχειρηματικῆς πολιτικῆς νὰ βασίζωνται ἐπὶ προηγουμένης μελέτης καὶ προσεκτικῶν σχεδιασμοῦ καὶ ἐπὶ μακροχρονίων ἐπιδιώξεων. Συνεπῶς, ὁ σύγχρονος «ἐπιχειρηματίας» δέον νὰ ἔχῃ τὴν θέλησιν, τὴν ἰκανότητα καὶ τὰ μέσα μακροχρονίου προγραμματισμοῦ, τὴν ἀνάληψιν ἐπενδύσεων μακροχρονίου ἀποδόσεως καὶ τὴν ἀποδοχὴν χαμηλοτέρου μὲν ἀλλὰ σταθεροῦ κέρδους, ἀντὶ μεγαλυτέρας ἀλλὰ βραχυχρονίου ἀποδόσεως (2). Τοιαῦτα ὅμως λειτουργία ἀπαιτοῦν εἰδικῆς φύσεως ὀργάνωσιν καὶ εἶναι πέραν τῆς ἐμπειρίας καὶ ἰκανότητος ἑνὸς ἀτόμου.

Ἡ λειτουργικὴ παρουσία τοῦ ἐπιχειρηματίου, ὑπὸ τὴν παλαιὰν ἔννοιαν, ἀπαιτεῖται εἰς δύο κυρίως στάδια τῆς επιχειρηματικῆς μονάδος : α) Κατὰ τὸ στάδιον τῆς διαμορφώσεως τῆς δημιουργικῆς ἀποφάσεως, βασιζομένης ἐπὶ τῆς ἀξιολογήσεως τῶν ὑφισταμένων δυνατοτήτων. β) Κατὰ τὸ στάδιον τοῦ χειρισμοῦ τῶν παραγόντων ἐκείνων οἱ ὅποιοι ἐπηρεάζουν τὴν ἐπέκτασιν καὶ τὴν ἐπιβίωσιν τῆς. Κατὰ τὰ στάδια αὐτὰ ἐμφανίζεται ἐντονωτέρα ἢ ἀνάγκη τοῦ συντονισμοῦ ὄλων τῶν στοιχείων ἐκείνων τὰ ὅποια προσδιορίζουν τὴν γένεσιν καὶ ἐπέκτασιν τῆς συγχρόνου βιομηχανικῆς δραστηριότητος.

Ὁ ρόλος τοῦ «ἐπιχειρηματίου», ὡς προμηθευτοῦ κεφαλαίου, καθίσταται ὀλιγώτερος οὐσιώδης παρὰ ὡς συντελεστοῦ ὅστις ἀναλαμβάνει τὴν εὐθύνην τῆς ἐκβάσεως τοῦ ἐγχειρήματος καὶ ἐπιτυγχάνει νὰ συνενώσῃ ὅλα τὰ ἀπαιτούμενα παραγωγικὰ στοιχεῖα ὑπὸ ἑνιαίαν ὀργάνωσιν. Ἐπὶ τὴν σύγχρονον μορφήν τῶν ἐπιχειρήσεων καὶ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ χρηματοδοτικοῦ συστήματος, δημιουργεῖται σαφὴς διαχωρισμὸς μεταξὺ ἐπιχειρησιακῆς διοικήσεως καὶ ἀναλήψεως χρηματοδοτικοῦ κινδύνου, ὁ δὲ κλασσικὸς ρόλος τοῦ ἐπιχειρηματίου ὡς χρηματο-

1) Βλ. C. I. Barnard, «The Entrepreneur and Formal Organization», in *Change and The Entrepreneur*, Harvard University, 1948 σελ. 7.

2) A. Cole, *op. cit.*

δότης περιέρχεται εις δευτέραν μοίραν (1). Ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν δὲ τῆς συγχρόνου τεχνολογίας, τὴν ἀστικοποίησιν τοῦ πληθυσμοῦ καὶ τὴν αὐξοῦσαν ἐπέκτασιν τῆς κρατικῆς παρεμβάσεως εἰς τὸν τομέα τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς, ἀκόμη καὶ αἱ γεωργικαὶ ἐπιχειρηματικαὶ λειτουργίαι (αἱ ὁποῖαι ἐχρησίμευσαν ὡς πρότυπον εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῆς οἰκονομικῆς ἐννοίας τοῦ ἐπιχειρηματίου), μεταφέρονται βαθμιαίως ἐκ τῶν γεωργικῶν ἐπιχειρήσεων εἰς μὴ γεωργικὰς μονάδας καὶ κρατικούς ὀργανισμούς. Οὕτω, βασικαὶ ἀποφάσεις, ὡς εἶναι ἡ χρησιμοποίησις τοῦ γεωργικοῦ ἐδάφους, ἡ χρησιμοποίησις τῆς πιστωτικῆς χρηματοδοτήσεως, αἱ λειτουργίαι προμηθείας ἐφοδίων καὶ πωλήσεως προϊόντων κ.λ.π., δὲν διεξάγονται ὑπὸ τοῦ γεωργοῦ - ἐπιχειρηματίου, ἀλλὰ ὑπὸ ἐπιχειρηματικῶν μονάδων ἐκτὸς τοῦ γεωργικοῦ τομέως, ὑπὸ κρατικῶν ὀργανισμῶν, συνεταιρισμῶν κ.λ.π. (2).

IV. Η ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΤΗΣ ΕΙΣ ΥΠΟ - ΑΝΑΠΤΥΞΙΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

Ἐσημειώθησαν ἀνωτέρω αἱ δύο βασικαὶ κατηγορίαι οἰκονομικῶν λειτουργιῶν ἀπὸ ἀπόψεως κατανομῆς τῶν πόρων, ἀφ' ἑνὸς διὰ τρέχουσαν παραγωγὴν, διανομὴν καὶ κατανάλωσιν καὶ ἀφ' ἑτέρου δι' ἐπένδυσιν καὶ σχηματισμὸν κεφαλαίου πρὸς μελλοντικὴν παραγωγικὴν ἐπέκτασιν. Ἐπεσημάνθη ἐπίσης τὸ γεγονός, ὅτι ἀμφότεραι αἱ κατηγορίαι λειτουργιῶν ἐγκλείουσι ἐπιλογάς, αἱ ὁποῖαι μὲ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς οἰκονομίας καθίστανται συνεχῶς πολυπλοκώτεραι, αἱ δὲ σχετικαὶ ἀποφάσεις δυσχερέστεραι.

Τὰ περιθώρια ὅμως τοιούτων ἐπιλογῶν διευρύνονται μὲ τὴν διευρύνσιν τῆς παραγωγῆς καὶ τῆς προσφορᾶς τῶν ἀγαθῶν. Ἐλλειψις ἐπαρκῶς προσφορᾶς εἶναι ἐπόμενονον νὰ δημιουργῆ περιορισμούς εἰς τὰς δυνατότητας κατανομῆς τῶν πόρων, εἴτε πρόκειται περὶ κατανομῆς εἰσοδήματος μεταξὺ καταναλωτικῶν ἀναγκῶν, εἴτε περὶ κατανομῆς παραγωγικῶν συντελεστῶν μεταξὺ τῶν λειτουργιῶν τῆς παραγωγῆς καὶ τῆς διανομῆς, εἴτε τέλος περὶ ἀποφάσεων ἀφορωσῶν εἰς τὰς ἐπενδύσεις καὶ τὸν σχηματισμὸν παραγωγικοῦ κεφαλαίου.

Εἶναι ἐπομένως φυσικόν, μία οἰκονομία, κατὰ τὰ ἀρχικὰ στάδια τῆς ἀναπτύξεώς της, ν' ἀντιμετωπίζη κατὰ πιεστικώτερον τρόπον προβλήματα παραγωγῆς καὶ προσφορᾶς τῶν ἀγαθῶν, αἱ δὲ ἐπικρατοῦσαι εἰς τὸν τομέα τῆς παραγωγῆς συνθῆκαι νὰ συνιστοῦν τὸν βασικὸν προσδιοριστικὸν παράγοντα τῆς ἐξελίξεώς της. Μὲ τὴν σύγχρονον ὅμως τεχνολογίαν καὶ τὰς προηγμένας μορφὰς ὀργανώ-

1) Κλασσικὸν παράδειγμα τῆς μετατοπίσεως τοῦ παλαιοῦ ρόλου τοῦ ἐπιχειρηματίου πρὸς τὴν ἐπίκλησιν, ὡς φορέως τῆς οἰκονομικῆς διαδικασίας, ἀποτελεῖ τὸ σύγχρονον Ἰαπωνικὸν σύστημα. Κατὰ τὸ σύστημα τοῦτο, βᾶσις τῆς ὄλης λειτουργίας εἶναι ἡ ἐπιχειρηματικὴ μονάς, συγκροτουμένη μὲ προσωπικὸν συνδεόμενον μὲ τὴν ἐπιχείρησιν διὰ ζωῆς (lifetime employment), μὲ συνδικαλιστικὴν ὀργάνωσιν κατ' ἐπιχείρησιν, ταῦτιςιν τοῦ συμφέροντος τῶν ἐργαζομένων, περιλαμβανομένης καὶ τῆς διοικήσεως, μὲ τὴν ἐξέλιξιν τῆς ἐπιχειρήσεως, τὴν συγκέντρωσιν τῶν λειτουργιῶν τοῦ «ἐπιχειρηματίου» εἰς τὴν διοίκησιν τῆς ἐπιχειρήσεως, ἡ κορυφὴ τῆς ὁποίας ἐξαιρεῖται τοῦ καθωρισμένου ὑποχρεωτικοῦ ὅριου ἡλικίας διὰ συνταξιοδότησιν κ.ο.κ.

2) Βλ. Marshall Harris «Shifts in Entrepreneurial Functions in Agriculture» Journal of Agricultural Economics, Vol. 51, No 3, Αὐγούστος 1969.

σεως, τὸ πρόβλημα τῆς προσφορᾶς τῶν ἀγαθῶν φαίνεται νὰ λύεται εὐχερέστερον. Μία ἀναπτυσσομένη οἰκονομία ἐπιτυχάνει τοῦτο διὰ τῆς εἰσαγωγῆς ἐκ τῶν ἀνεπτυγμένων χωρῶν τῶν ἀντιστοίχων τεχνικῶν γνώσεων καὶ μεθόδων, περιοριζομένη εἰς τὴν προσαρμογὴν τούτων εἰς τὰς τοπικὰς συνθήκας. Εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν, ἡ βασικὴ λειτουργία τοῦ ἐπιχειρηματίου εἰς τὰς χώρας αὐτὰς δὲν εἶναι ἡ τοῦ «καινοτόμου» (innovator), κατὰ τὴν διαμορφωθεῖσαν ἔννοιαν ὑπὸ τοῦ Schumpeter, ἀλλὰ ἡ τοῦ φορέως, ὁ ὁποῖος ἀναλαμβάνει τὸν ἐπιχειρηματικὸν κίνδυνον τῆς εἰσαγωγῆς τῆς καινοτομίας εἰς τὴν χώραν του, κατ' ἀπομίμησιν τῶν εἰς τὰς προηγμένας χώρας ἀναπτυχθέντων προτύπων. Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς, ὁ ρόλος τοῦ ἐπιχειρηματίου, ἂν καὶ ἐξακολουθῆ νὰ εἶναι ζωτικὸς διὰ μίαν ὑπὸ ἀνάπτυξιν οἰκονομίαν, εἶναι ἐν τούτοις ρόλος «εἰσαγωγέως - μιμητοῦ».

Ὑπὸ τὴν ἔννοιαν αὐτὴν, ὁ «ἐπιχειρηματίας», εἰς τὰ ἀρχικὰ στάδια τῆς ἀναπτύξεως, ἐπιτελεῖ εἰς τὴν οἰκονομικὴν διαδικασίαν λειτουργίαν εὐρισκομένην πολὺ πλησίον πρὸς τὴν περὶ ἐπιχειρηματίου ἔννοιαν τῆς παλαιότερας οἰκονομικῆς θεωρίας, ἂν καὶ μὲ ὀλιγότερον βεβαίως βαθμὸν ἐπιχειρηματικοῦ κινδύνου ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἔκβασιν τοῦ ἐγχειρήματος τῶν «καινοτομιῶν». Τὸ τελευταῖον τοῦτο καθιστᾷ εὐκολωτέραν τὴν ἀνάληψιν τοῦ λειτουργήματος ὑπὸ τῆς διοικήσεως τῆς ἐπιχειρήσεως, ἄνευ σοβαρῶν συνεπειῶν διὰ τὸν ἀναπτυξιακὸν ρυθμὸν τῆς οἰκονομίας, περιοριζομένης οὕτω τῆς ἀνάγκης δι' ὑψηλῆς ποιότητος ἐπιχειρηματικότητα. Παραμένει ὅμως ὁ σχετικῶς υψηλότερος οἰκονομικὸς κίνδυνος, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἀπόδοσιν, συνεπείᾳ τῶν μεγαλύτερων ἀβεβαιότητων τοῦ οἰκονομικοῦ περιβάλλοντος εἰς τὰς χώρας αὐτὰς.

Μὲ τὴν πρόδοον τῆς οἰκονομίας καὶ τὴν λύσιν τοῦ προβλήματος τῆς προσφορᾶς τῶν ἀγαθῶν, αἱ λειτουργίαι παραγωγῆς - διανομῆς ἐξαρτῶνται, κατ' αὐξόντα βαθμὸν, ἐκ τῶν λειτουργιῶν ἐπενδύσεως καὶ συσσωρεύσεως παραγωγικοῦ κεφαλαίου. Δεδομένου δὲ ὅτι καὶ αἱ λειτουργίαι αὗται ἀπαιτοῦν σοβαρὰς ἀποφάσεις ἐπιλογῆς καὶ προγραμματισμοῦ, τὸ κέντρον βάρους μετατοπίζεται ὅλοεν καὶ περισσότερο πρὸς τὰς συνθήκας αἱ ὁποῖαι ἐπικρατοῦν εἰς τὴν προσφορὰν καταλήλου ἐπιχειρησιακῆς διοικήσεως.

Κρίνοντας, παραδείγματος χάριν, βάσει τῶν ἀνωτέρω, τὰς συνθήκας τῆς ἑλληνικῆς οἰκονομίας θὰ ἠδύνατο νὰ λεχθῆ ὅτι ἡ Ἑλλάς εὐρίσκεται σήμερον εἰς στάδιον «μαζικῆς καταναλώσεως» (mass-consumption). Τοῦτο σημαίνει ὅτι μέχρι τοῦδε ἡ ἀνάπτυξις ἦτο ἐπεκτατικὴ δι' ἱκανοποίησιν ἐσωτερικῶν ἀναγκῶν. Εἰς τὸ ἄμεσον μέλλον ὅμως ἡ παραγωγικὴ διαδικασία θὰ γίνεται περισσότερο σοφιστικὴ, αἱ δὲ λειτουργίαι τῆς ἐπενδύσεως καὶ σχηματισμοῦ κεφαλαίου θὰ καθίστανται σχετικῶς σημαντικώτεραι ἀλλὰ καὶ πολυπλοκώτεραι, μὲ ἀποτέλεσμα τὴν αὐξουσαν σημασίαν τῆς διοικήσεως τῆς ἐπιχειρήσεως διὰ τὸν ρυθμὸν τῆς οἰκονομικῆς ἀνάδοου, ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν παλαιὰν οἰκονομικὴν ἔννοιαν τοῦ «ἐπιχειρηματίου».

Ἐν ἄλλοις λόγοις, δημιουργεῖται αὐξουσα ἀνάγκη δι' ἄτομα τὰ ὁποῖα θὰ ἐπιτελοῦν τὰς λειτουργίας τῆς ἐπιλογῆς καὶ τῶν ἀποφάσεων καί, συνεπῶς, αὐξουσα ζήτησις δι' ὑψηλῆς ποιότητος ἐπιχειρησιακὴν διοίκησιν. Ἡ ὑπαρξίς ἐπαρκοῦς ἢ μὴ προσφορᾶς τοῦ συντελεστοῦ αὐτοῦ εἰς τὴν οἰκονομίαν ἀρχίζει νὰ καθίσταται

ουσιώδης προσδιοριστικός παράγων του ρυθμού της οικονομικής προόδου.

Ἐλέχθη προηγουμένως, ὅτι εἰς μίαν ὑπό - ἀνάπτυξιν οικονομίαν τὸ στοιχεῖον τοῦ ἐπιχειρηματικοῦ κινδύνου εἰς τὴν διαδικασίαν τῆς οικονομικῆς ἀλλαγῆς εἶναι δυνατόν νὰ μειωθῇ οὐσιωδῶς διὰ τῆς προσφυγῆς εἰς τὴν «μῆμησιν» τῶν ἤδη ἀνεπτυγμένων χωρῶν. Καὶ τοῦτο διότι εἰς τὰς ὑπὸ ἀνάπτυξιν χώρας, τὸ βασικὸν πρόβλημα δὲν εἶναι τόσον ἡ «ἀριστοποίησις» τῶν τεχνολογικῶν μεθόδων παραγωγῆς, ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τῆς εἰσαγωγῆς καὶ χρησιμοποίησεως τῶν πλέον συγχρόνων τεχνικῶν μεθόδων, ὅσον ἡ «ἀριστοποίησις» τῆς ἀξιοποιήσεως τῶν ὑφισταμένων παραγωγικῶν πόρων (1). Ὑπὸ τὰς συνθήκας αὐτάς, ἡ λειτουργία τοῦ «ἐπιχειρηματίου» εἶναι περισσότερο ἢ τοῦ φορέως ἐκσυγχρονισμοῦ καὶ ὀλιγώτερον ἢ τοῦ «βασικοῦ καινοτόμου προόδου», μὲ τὸν ἐκ τῆς τοιαύτης βασικῆς ἀλλαγῆς ἠδξημένον ἐπιχειρηματικὸν κίνδυνον. Ὁ ἐπιχειρηματίας - καινοτόμος (innovator) ἔπαυσε νὰ ἀνταποκρίνεται σήμερον εἰς τὰς ἀνάγκας τῶν ὑπὸ ἀνάπτυξιν χωρῶν, ὅπου τὸ σύνθημα φαινόμενον εἶναι, ὡς ἐλέχθη, ἡ υἰοθέτησις ξένων προτύπων καὶ οὐχὶ ἡ ἐπαναστατικὴ καινοτομία καὶ ἀλλαγή (2). Παραμένει βεβαίως ὁ κίνδυνος ἐκ τῶν προμνησθεισῶν ἠδξημένων ἀβεβαιότητων τοῦ οἰκονομικοῦ περιβάλλοντος.

Ὑπὸ τὰς συνθήκας αὐτάς, ἡ ἀντιμετώπισις τοῦ προβλήματος ὑπὸ τῶν ὑπὸ ἀνάπτυξιν χωρῶν εἶναι δυνατὴ : α) Διὰ τῆς δημιουργίας ἐπαρκoῦς τάξεως ἐκπαιδευμένων διοικητικῶν στελεχῶν (managers). Ὅσον δὲ προχωρεῖ ἡ οἰκονομικὴ πρόοδος ἐπὶ τοσοῦτον ἡ ἐπιχειρηματικὴ διοίκησις ἀποτελεῖ προῖον παιδείας καί, συνεπῶς, προῖον τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ συστήματος, καὶ ὀλιγώτερον προῖον οἰκογενειακῶν, φιλικῶν, ἢ πολιτικῶν συνδέσμων καὶ σχέσεων (3). β) Διὰ τῆς εὐρύτερας κατανομῆς τοῦ ἐπιχειρηματικοῦ κινδύνου, μέσῳ μεγαλυτέρου ποσοστοῦ δανειακοῦ κεφαλαίου εἰς τὴν κεφαλαιουχικὴν διάρθρωσιν τῶν παραγωγικῶν μονάδων (4). Ἡ τοιαύτη διασπορὰ καθιστᾷ δυνατὴν, κατὰ τὸ στάδιον αὐτό, τὴν ἐπιτέλεσιν τῶν ἀναπτυξιακῶν λειτουργιῶν τῆς οἰκονομίας μὲ ἐπιχειρηματικότητα

1) L. Robbins, «The Role of Management in Economic Development», The University in the Modern World, op. cit.

2) Ἡ ἀνάπτυξις τῆς Ἰαπωνικῆς οἰκονομίας ἀποτελεῖ καὶ πάλιν κλασσικὸν παράδειγμα ἐν προκειμένῳ. Εἶναι γενικῶς γνωστὸν ὅτι ἡ ἐκβιομηχάνισις τῆς Ἰαπωνίας ἐβασίσθη, κατὰ κυριαρχικὸν τρόπον, εἰς τὴν μῆμησιν ξένων προτύπων. Ἀκόμη καὶ σήμερον ἡ Ἰαπωνικὴ οἰκονομία βασίζεται, κατὰ μέγα μέρος, εἰς τοιαύτην διαδικασίαν. Χαρακτηριστικὸν στοιχεῖον ἐν προκειμένῳ εἶναι τὸ γεγονός ὅτι τὰ ὑπὸ τῆς Ἰαπωνίας καταβαλλόμενα ἐτησίως ποσὰ διὰ χρησιμοποίησιν τεχνικῶν μεθόδων (royalties) ἀνέρχονται εἰς τὸ ἐξαπλάσιον τῶν καταβαλλομένων δι' εἰσοδήματα ἐκ τόκων καὶ κερδῶν ξένων ἐπενδύσεων, ἐν συγκρίσει πρὸς ἀντίστοιχον σχέσιν 1 : 1 διὰ τὴν Γερμανίαν καὶ 1 : 2 διὰ τὴν Μ. Βρετανίαν.

3) Βλ. F. Harbison καὶ Ch. A. Meyers, Management in the Technical World, McGraw - Hill Co., N. Y. 1959, σελ. 79 - 80.

4) Εἶναι προφανές, συνεπῶς, τὸ ἐσφαλμένον, ἀπὸ ἀναπτυξιακῆς ἀπόψεως, τῆς ἑλληνικῆς οἰκονομικῆς πολιτικῆς, ἥτις κατὰ τὸ παρὸν στάδιον ἐκβιομηχανίσεως τῆς χώρας ἐμμένει εἰς τὴν ὑπὸ τῶν βιομηχανικῶν ἐπιχειρήσεων διατήρησιν ὑψηλῆς σχέσεως ἰδίων πρὸς ξένα κεφάλαια εἰς τὴν χρηματοδοτικὴν διάρθρωσιν τοῦ ὑπ' αὐτῶν ἀπασχολομένου κεφαλαίου.

καί επιχειρησιακήν διοίκησιν χαμηλοτέρας σχετικῶς ποιοτικῆς στάθμης.

Τὸ τιθέμενον ἐρώτημα εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ εἶναι, μέχρι ποίου σημείου πράγματι αἱ ὀλιγώτερον ἀνεπτυγμέναι χώραι στεροῦνται «ἐπιχειρηματιῶν», ἤτοι προσώπων μὲ τὰς ἀπαιτούμενας εἰδικὰς γνώσεις καὶ ἱκανότητας, ἢ ὑπάρχουν πράγματι τοιαῦτα ἄτομα τὰ ὅποια ὁμως, συνεπεία ὑφισταμένων συνθηκῶν, ἐμποδίζονται νὰ ἀσκήσουν τὴν οικονομικὴν αὐτὴν λειτουργίαν.

Ἄν καὶ εἶναι πολὺ δύσκολον νὰ δοθῇ ἀπάντησις εἰς τὰ ἐρωτήματα αὐτά, φαίνεται ὅτι εἰς τὰς ἐν λόγῳ χώρας ἡ ἔλλειψις καταλλήλου επιχειρηματικῆς τάξεως καὶ οἱ παράγοντες οἱ ὅποιοι περιορίζουν τὴν ἀνάπτυξιν τῆς συνυπάρχουν. Ἐξ ἄλλου, τὸ περισσότερο ἀναγκαίου εἰς χώρας αὐτὰς εἶδος επιχειρηματικότητος εἶναι τῆς συνήθους μορφῆς (routine entrepreneurship), ἡ ὅποια ταυτίζεται σχεδὸν μὲ τὴν διοίκησιν τῆς ἐπιχειρήσεως (management). Δεδομένου δὲ ὅτι τὸ κυριώτερον πρόβλημα τῶν χωρῶν αὐτῶν εἶναι, ὡς ἐλέχθη, περισσότερο ἢ πληρεστέρα ἀξιοποίησις τῶν ὑφισταμένων πόρων καὶ ὀλιγώτερον ἢ τεχνολογικὴ «ἀριστοποίησης» τῆς παραγωγικῆς διαδικασίας, τὸ πρόβλημα ἐντοπίζεται κυρίως εἰς τὴν ὑπαρξιν συνήθους μορφῆς επιχειρηματικότητος, μὲ ὑψηλοτέραν ὁμως ποιότητα ἐπιχειρησιακῆς διοικήσεως, ἢ λειτουργία τῆς ὁποίας εἶναι ὁ κατάλληλος συνδυασμὸς μεθόδων παραγωγῆς δι' ὑφισταμένους συντελεστάς, ἐντὸς τῶν ὁρίων τῆς δεδομένης καὶ γνωστῆς εἰς αὐτὴν τεχνολογίας, καὶ ἡ φροντίς διὰ τὴν ἐπίτευξιν τῆς καλλιτέρας δυνατῆς ἀποδοτικότητος τῆς συνεχοῦς παραγωγικῆς διαδικασίας (1).

Ἡ θεραπεία τῆς ἐλλείψεως ἐπαρκοῦς επιχειρηματικότητος καὶ καταλλήλου ἐπιχειρησιακῆς διοικήσεως εἰς τὰς ὀλιγώτερον ἀνεπτυγμένας χώρας φαίνεται ν' ἀντιμετωπίζεται διὰ τριῶν κυρίως μέσων : α) Τῆς εἰς μεγάλην κλίμακα προσφυγῆς εἰς τὴν «οἰκογενειακὴν» επιχειρηματικὴν μονάδα (familiarism). β) Διὰ τῆς συγκεντρώσεως τῆς διαδικασίας διαμορφώσεως καὶ λήψεως τῶν ἀποφάσεων εἰς τὴν κορυφὴν τῆς επιχειρηματικῆς πυραμίδος καὶ γ) διὰ τῆς συγκεντρώσεως εἰς τὸ αὐτὸ ἄτομον (ἢ ἄτομα) τῆς ἰδιοκτησίας καὶ τῆς διοικήσεως τῆς ἐπιχειρήσεως. Ἡ ἐπικράτησις, συνεπῶς, τῶν μορφῶν αὐτῶν εἰς τὴν επιχειρηματικὴν δομὴν τῶν ὑπὸ ἀνάπτυξιν χωρῶν δὲν εἶναι συμπτωματικόν, ἢ ἄλλης αἰτίας, φαινόμενον ἀλλὰ ἀποτέλεσμα βαθυτέρας ὀργανικῆς ἀναπτυξιακῆς ἀδυναμίας τῆς οικονομίας, ὡς εἶναι ἢ σπάνις ἐνὸς βασικοῦ οικονομικοῦ συντελεστοῦ. Εἰς τὰς μορφὰς αὐτὰς ἀντιμετωπίσεως, προσετέθη κατὰ τὰ μεταπολεμικὰ ἔτη, μὲ αὐξοῦσαν ἔντασιν,

1) W. Baumol, «Entrepreneurship in Economic Theory» American Economic Review, May, 1968, No 2, Vol. LVIII. Κατὰ τὸν Robbins, αἱ λειτουργίαι τῆς διοικήσεως τῆς ἐπιχειρήσεως συνίστανται : α) Εἰς τὴν ὀργάνωσιν καὶ παραγωγικὴν χρησιμοποίησιν ἐργατικῆς δυνάμεως. β) Τὴν διεξαγωγὴν τῶν λειτουργιῶν τῆς ἐπενδύσεως. γ) Τὴν ἀνακάλυψιν καὶ ἐκμετάλλευσιν φυσικῶν πόρων. δ) Τὴν ἐπιλογὴν τῶν τεχνικῶν μεθόδων παραγωγῆς καὶ ε) τὴν διεξαγωγὴν τοῦ λειτουργήματος τῆς λήψεως τῶν καθημερινῶν ἀποφάσεων. Βλ. L. Robbins, *op. cit.*

καὶ ἡ προσφυγὴ εἰς τὴν προσέλκυσιν ἀλλοδαπῶν (πολυεθνῶν) ἐπιχειρήσεων (1).

Ἡ οἰκογενειακὴ μορφή ἐπιχειρήσεως. Ἐν καὶ ἡ μορφή αὕτη ἐπιχειρηματικῆς ὀργανώσεως εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς προμνησθείσης σχετικῆς ἐλλείψεως ἐπιχειρηματικότητος καὶ ἐπιχειρησιακῆς διοικήσεως καί, συνεπῶς, μέσον ἀντιμετωπίσεως τῆς δημιουργουμένης στενότητος ἐκ τῆς σπάνεως ἐνὸς βασικοῦ συντελεστοῦ τῆς οικονομικῆς διαδικασίας, ἡ εὐρεία ἐπικράτησίς της, εἰς τὰς ὑπὸ ἀνάπτυξιν ἰδίως χώρας, ἔχει δημιουργήσει πολλὰ ἐρωτήματα ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἔκτασιν τῆς συμβολῆς της εἰς τὴν διαδικασίαν τῆς οικονομικῆς ἀνάπτυξης. Καὶ ἀπὸ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς, τὸ θέμα τῆς οἰκογενειακῆς ἐπιχειρήσεως ἔχει ἀπασχολήσει τὴν οικονομικὴν πολιτικὴν, ἡ δὲ προσπάθεια τῆς ἐλληνικῆς ἀναπτυξιακῆς πολιτικῆς κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη διὰ τὴν διάσπασιν τῆς οἰκογενειακῆς ἐπιχειρήσεως εἰς τὸν βιομηχανικὸν τομέα, ἀποτελεῖ χαρακτηριστικὸν παράδειγμα. Συνεπῶς, μία σύντομος ἐπισκόπησις τοῦ θέματος τούτου εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ θὰ ἦτο χρήσιμος, ἂν καὶ πληρεστέρα ἀνάλυσις, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰ γενεσιουργὰ αἰτία καὶ τὰς ἐπιπτώσεις, διαφεύγει τῶν στενῶν ὁρίων καὶ τοῦ σκοποῦ τῆς παρούσης ἐργασίας.

Ὡς ἤδη ἐπεσημάνθη, ἡ οἰκογενειακὴ μορφή ἐπιχειρηματικῆς ὀργανώσεως φαίνεται ν' ἀποτελῇ μέσον ἀντιμετωπίσεως δύο βασικῶν οικονομικῶν ἀδυναμιῶν : α) Τῆς προμνησθείσης σπάνεως συγχρόνου ἐπιχειρησιακῆς διοικήσεως καὶ β) τῆς ἀνάγκης κατανομῆς τοῦ χρηματοδοτικοῦ κινδύνου, τὴν ὁποίαν ἡ ἔλλειψις ὀργανωμένης κεφαλαιαγορᾶς, συνεπεῖα ὑποανάπτυξεως, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐξυπηρετήσῃ εἰς τὸ δεδομένον στάδιον ἀναπτύξεως.

Οὕτω, διὰ τῆς ὀργανωτικῆς αὐτῆς μορφῆς, ἀφ' ἐνὸς ἐπιτυγχάνεται ἡ ἀπαραίτητος ὀργανικὴ «ἐνότης» τῆς ἐπιχειρήσεως καὶ ἡ δυνατότης ἀποκεντρώσεως τῆς λήψεως τῶν ἀποφάσεων μεταξὺ προσώπων ἐμπιστοσύνης καὶ ἀφ' ἑτέρου ἐπιμερίζεται ὁ ἐπιχειρηματικὸς κίνδυνος μεταξὺ περισσοτέρων ἀτόμων συνδεομένων διὰ συγγενικῶν ἢ φιλικῶν δεσμῶν. Διὰ τοῦ τρόπου τούτου, δίδεται λύσις εἰς βασικὰ λειτουργικὰ καὶ ἀναπτυξιακὰ προβλήματα τῆς ἐπιχειρηματικῆς μονάδος.

Τὰ βασικὰ ὅμως μειονεκτήματα τῆς μορφῆς αὐτῆς ὀργανώσεως φαίνεται νὰ συνίστανται εἰς τὸ ὅτι :

α) Ἐλλεῖπει συχνὰ ἡ ἐπιχειρησιακὴ διοικητικὴ ἱκανότης, δεδομένου ὅτι ἡ ἐπ' ἀνδρωσις τῆς διοικήσεως περιορίζεται εἰς τὸν στενὸν κύκλον τῶν διὰ συγγενικῶν ἢ φιλικῶν δεσμῶν συνδεομένων ἀτόμων. Βεβαίως, ἡ ὑπαρξὶς τοιαύτης ἀδυναμίας δὲν εἶναι καὶ ἀπαραίτητος, ἐν ὅψει τῆς ὑπάρξεως πολλῶν παραδειγμάτων οἰκογενειακῶν ἐπιχειρήσεων μὲ ὀρθολογικὴν διοίκησιν.

β) Ἡ συγκέντρωσις καὶ ἡ ταύτισις τῆς ἰδιοκτησίας μετὰ τῆς διοικήσεως τῆς

1) Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς, ἡ εὐνοϊκὴ ἐπίδρασις τῆς ἐγκαταστάσεως τῶν πολυεθνῶν ἐπιχειρήσεων φαίνεται νὰ συνίσταται κυρίως : α) Εἰς τὴν δημιουργίαν «τοπικῆς ἀγορᾶς» δι' ἐπαγγελματικὴν ἐπιχειρησιακὴν διοίκησιν, πρᾶγμα τὸ ὅποιον ἐπηρέασεν, ἐν συνεχείᾳ, τὴν τοπικὴν διάρθρωσιν τῶν ἀμοιβῶν τῶν στελεχῶν τῆς ἐπιχειρησιακῆς διοικήσεως. β) Εἰς τὴν ἱκανότητα τῶν ἀλλοδαπῶν ἐπιχειρήσεων ὅπως κινητοποιοῦν ἀποτελεσματικώτερον τοὺς ἐγχωρίους χρηματοδοτικοὺς πόρους παρά ἡ ἐγχώριος ἐπιχειρηματικὴ ἡγεσία. Βλ. Virgil Salera, *Multinational Business*, Houghton - Mifflin Co., Boston, 1969.

ἐπιχειρήσεως εἶναι δυνατόν νά ἀσκήσῃ δυσμενεῖς ἐπιπτώσεις ἐπ τῆς ἀναπτύξεως τῶν παραγωγικῶν μονάδων. Τοῦτο εἶναι δυνατόν νά προέλθῃ ἐκ τῆς στάσεως τῆς οἰκογενειακῆς διοικήσεως ἔναντι τῆς ἐπιχειρηματικῆς μονάδος. Πολλάκις ἢ ἐπιχειρήσεις, εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτήν, δὲν ἀντιμετωπίζεται ὡς διακεκριμένη ὄντοτης, μὲ ἰδίας ἀνάγκας καὶ ἰδίους σκοποὺς καὶ ἐπιδιώξεις, ἀλλὰ θεωρεῖται ὡς ἰδιωτικὸν περιουσιακὸν στοιχεῖον ἀποφέρον εἰσόδημα. Ἐξ οὗ καὶ ἡ τάσις νά προσβλέπεται αὕτη ὡς μέσον ἐξυηρητέσεως τῶν ἀναγκῶν καὶ τῶν σκοπῶν τῆς οἰκογενείας.

Ὑπὸ τὰς συνθήκας αὐτὰς εἶναι εὐκόλον νά παραγνωρίζωνται πολλαὶ ἀπὸ τὰς βασικὰς σχέσεις, οἰκονομικὰς καὶ κοινωνικὰς, τὰς ὁποίας ἢ ἐπιχειρήσεις, ὡς ἰδία ὀργανικὴ ὄντοτης, ἔχει ἔναντι ἐτέρων παραγωγικῶν δραστηριοτήτων, ἔργατῶν, χρηματοδοτικῶν ὀργανισμῶν, ἢ καὶ αὐτοῦ τούτου τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου. Εἶναι εὐκόλον, συνεπῶς, αἱ ἀναπτυξιακαὶ ἀπαιτήσεις τῆς ἐπιχειρηματικῆς μονάδος νά περιέρχωνται εἰς δευτέραν μοῖραν, ἢ καὶ εἰς ἀντίθεσιν πρὸς τὰς ἐπιδιώξεις καὶ τοὺς σκοποὺς τῆς οἰκογενείας, συνεπεία τῶν στενοτέρων κριτηρίων μὲ τὰ ὁποῖα λειτουργεῖ καὶ δρᾷ ἡ οἰκογενειακὴ μορφή ἐπιχειρηματικὴ μόνος.

γ) Περαιτέρω, ὁ οἰκογενειακὸς ἔλεγχος τῆς διοικήσεως δυνατόν νά ἔχῃ ἀρνητικὴν ἐπίδρασιν ἐπὶ τῆς ἀνάγκης συνεχοῦς βελτιώσεως τῆς παραγωγικότητος. Δυνατὸν ἐπίσης ἢ ἐπιχειρήσεις νά πάσχῃ ἀπὸ ἔλλειψιν μακροχρονιωτέρων προοπτικῶν ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸ μέλλον τῆς καὶ τὸν γεωγραφικὸν ἐντοπισμὸν τοῦ κοινωνικοῦ χώρου ἐντὸς τοῦ ὁποίου θὰ πρέπει αὕτη ν' ἀναπτυχθῇ.

Βεβαίως, ἡ συγκέντρωσις ἰδιοκτησίας ὑπὸ τὴν μορφήν αὐτήν δὲν ταυτίζεται ἀναγκαστικῶς καὶ μὲ τὴν ὑπαρξίν ἀναχρονιστικῶν παραδοσιακῶν μορφῶν ἐπιχειρησιακῆς διοικήσεως, ἂν καὶ πολλὰ ἀπὸ τὰ ἀναφερθέντα μειονεκτήματα εἶναι ἐκδηλα εἰς μέγαν ἀριθμὸν τοιοῦτων μονάδων. Τὸ πρόβλημα ὅμως εἶναι κατὰ βάσιν, ὡς ἐλέχθη, ἀποτελέσμα τῆς ἐλλείψεως κατὰ τὰ ἀρχικὰ στάδια τῆς ἐκβιομηχανίσεως ἐνὸς βασικοῦ συντελεστοῦ παραγωγῆς, ἢ ἐλλείψις ὅμως τοῦ ὁποίου ἐμποδίζει τὴν ἀλλαγὴν τῆς ἐπιχειρηματικῆς δομῆς καὶ συνεπῶς τὴν δημιουργίαν ζητήσεως δι' ὑψηλῆς ποιότητος ἐπιχειρησιακὴν διοίκησιν ποῦ εἶναι ἐξ ἴσου ἀπαραίτητον στοιχεῖον διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ συντελεστοῦ αὐτοῦ. Συνεπῶς, ἡ ἀντιμετώπισις τῶν μειονεκτημάτων τῆς ὀργανωτικῆς αὐτῆς μορφῆς δὲν εἶναι δυνατόν νά γίνῃ ἄλλως παρὰ διὰ τῆς θεραπείας τῆς βασικῆς ἀδυναμίας, ἥτοι διὰ τῆς δημιουργίας ἐπαρκοῦς προσφορᾶς ἐπιχειρησιακῆς διοικήσεως εἰς τὴν οἰκονομίαν (1).

1) Ὁ Alfred Marshall, ἐξετάζων τὴν διαδικασίαν τῆς βαθμιαίας ἀλλαγῆς εἰς τὴν ἐπιχειρησιακὴν δομὴν ἀπὸ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς, ἀναλύει μὲ θαυμαστὴν σαφήνειαν τὴν ἐπ' αὐτοῦ συμβολὴν τῆς οἰκογενειακῆς ἐπιχειρήσεως καὶ τὴν ἐξ αὐτῆς μετάβασιν πρὸς ἀνωτέρας μορφὰς ἐπιχειρηματικότητος καὶ ἐπιχειρησιακῆς διοικήσεως. Ἐπισημαίνει π.χ. ὅτι... «ὁ υἱὸς τοῦ ἤδη ἐγκατεστημένου εἰς ἐπιχειρήσεις ἀνθρώπου ἀρχίζει μὲ πολλὰ μεγαλύτερα πλεονεκτήματα ἔναντι τῶν λοιπῶν. Ἐκ νεότητός του διαθέτει εἰδικὰς ἐδκαιρίας ἀποκτήσεως γνώσεων καὶ ἀναπτύξεως τῶν ἱκανοτήτων αἱ ὁποῖαι ἀπαιτοῦνται εἰς τὴν διοίκησιν τῆς πατρικῆς ἐπιχειρήσεως. Μαθαίνει βαθμιαίως καὶ σχεδὸν ἀσυνειδήτως περὶ ἀνθρώπων καὶ πραγμάτων ἐκ τῆς πατρικῆς ἐπιχειρήσεως καὶ ἐκ τῶν ἐπιχειρήσεων ἐκείνων ἀπὸ τὰς ὁποίας ὁ πατὴρ ἀγοράζει ἢ πρὸς τὰς ὁποίας πωλεῖ. Καθίσταται γνώστης τῆς σχετικῆς σοβαρότητος καὶ τῆς πραγματικῆς σημασίας τῶν διαφορῶν

V. Η ΑΝΑΠΤΥΞΙΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΗΣ ΔΙΟΙΚΗΣΕΩΣ

Παρά τὸ γεγονός ὅτι ἡ οἰκονομικὴ ἐπιστῆμη δὲν ἔχει εἰσέτι ἐξηγήσει πλήρως τὸν ρόλον τοῦ ἐπιχειρηματίου εἰς τὴν διαδικασίαν τῆς οἰκονομικῆς ἀλλαγῆς καὶ ἀναπτύξεως καὶ συνεπῶς δὲν ἔχει διαμορφώσει μίαν ἱκανοποιητικὴν θεωρίαν περὶ τοῦ ρόλου τῆς ἐπιχειρηματικότητος εἰς τὴν οἰκονομικὴν ἀλλαγὴν καὶ τὴν ἱστορίαν τῆς ἐπιχειρήσεως, ἐν τούτοις ἔχει γίνεи γενικῶς δεκτὸς ὁ κεντρικὸς ρόλος τῆς ἐπιχειρηματικότητος εἰς τὴν διαδικασίαν τῆς οἰκονομικῆς προόδου. Ὡς δὲ παρατηρεῖ ὁ καθηγητῆς Baumol, εἰς ἓνα κόσμον μὲ ἐντονὸν ἀναπτυξιακὴν συνείδησιν ἢ ἐνθάρρυνσιν τῆς ἐπιχειρηματικότητος ἀποτελεῖ τὴν κλεῖδα εἰς τὴν τῶνσιν τοῦ ρυθμοῦ τῆς οἰκονομικῆς ἀνάδοδος (1).

Παρά τὴν γενομένην ἐπίσης προσπάθειαν πρὸς σαφῆ διαχωρισμὸν τῶν λειτουργιῶν τῆς ἐπιχειρηματικότητος ἀπὸ τῶν τῆς διοικήσεως τῆς ἐπιχειρήσεως, τὰ δύο λειτουργήματα, εἰς τὰς ἀναπτυσσομένας ἰδίως οἰκονομίας, εἶναι συγκεντρωμένα εἰς τὸ αὐτὸ ἄτομον (ἢ ἄτομα), λόγῳ τοῦ ὅτι ἡ ἐπιχειρηματικὴ ἰδιοκτησία καὶ ἡ διοίκησις ταυτίζονται. Εἰς τὰ ἀρχικὰ στάδια τῆς ἐκβιομηχανίσεως, ἐπιχειρηματικότης καὶ ἐπιχειρησιακὴ διοίκησις κατὰ κανόνα συμπίπτουν λόγῳ τοῦ σχετικῶς μικροῦ μεγέθους τῶν ἐπιχειρηματικῶν μονάδων. Μὲ τὴν πρόοδον ὅμως τῆς ἀναπτύξεως καὶ τὴν μεγέθυνσιν τῶν ἐπιχειρήσεων, αἱ δύο λειτουργικαὶ ιδιότητες ἀρχίζουν νὰ διαχωρίζονται, μὲ βαθμιαίαν μετατόπισιν τοῦ βάρους πρὸς τὴν δευτέραν, εἰς τρόπον ὥστε ἡ δύναμις νὰ μεταφέρεται ἐκ τοῦ κεφαλαίου εἰς τὴν τεχνοκρατίαν, ἀντιπροσωπευομένην ὑπὸ τῆς διοικήσεως τῶν ἐπιχειρήσεων (2). Καὶ τοῦτο διότι, συμφῶνως πρὸς τὴν νέαν ἀντίληψιν, ἡ ἐπιχειρησιακὴ διοίκησις ἀσκεῖ ἐν τῇ οὐσίᾳ καὶ τὴν ἐπιχειρηματικὴν λειτουργίαν, δεδομένου ὅτι διαμορφώνει τὴν μακροχρόνιον ἐπιχειρηματικὴν πολιτικὴν καὶ τὴν στρατηγικὴν τῆς ἐπιχειρήσεως καὶ κατανέμει, μέσῳ ἐλέγχου τῶν χρηματοδοτικῶν πόρων, τὰ παραγωγικὰ μέσα. Τοιοῦτοτρόπως, ἡ ἐπιχειρηματικὴ μονὰς ἀποτελεῖ ἐν τῇ οὐσίᾳ τὸν φορέα τῆς οἰκονομικῆς ἀλλαγῆς. Ἡ νέα αὕτη ἀντίληψις ἀντιπροσωπεύει, προφανῶς, βασικὴν ἀπόκλισιν ἀπὸ τὸ κλασσικὸν πρότυπον τοῦ Schumpeter. Εἰς τὴν ἐπιχει-

προβλημάτων καὶ ἀνησυχῶν τοῦ πατρὸς του καὶ ἀποκτᾷ τεχνικὴν γνῶσιν περὶ τῶν διαδικασιῶν καὶ τοῦ μηχανισμοῦ τοῦ ἐμπορίου. Μέρος ἀπὸ ὅ,τι μανθάνει θὰ εἶναι ἐφαρμόσιμον μόνον εἰς τὴν ἐπιχείρησιν τοῦ πατρὸς του, τὸ μεγαλύτερον ὅμως μέρος θὰ ἔχη ἐφαρμογὴν εἰς οἰονδήποτε ἐπιχειρηματικὸν ἐπάγγελμα, ἐνῶ ἐκεῖναι αἱ γενικαὶ ἱκανότητες κρίσεως καὶ γονιμότητος, ἐπιχειρηματικότητος καὶ προσεκτικότητος, ἐμμονῆς καὶ φιλοφροσύνης, αἱ ὁποῖαι ἐκμανθάνονται ἐκ συναναστροφῆς μὲ ἐκείνους οἱ ὁποῖοι ἀσκοῦν τὸν ἔλεγχον ἐπὶ τῶν μεγαλύτερων ζητημάτων οἰονδήποτε ἐπαγγέλματος, θὰ ἀπαιτηθῇ μακρὸς χρόνος διὰ νὰ τὸν καταστήσουν ἱκανὸν νὰ διοικῇ οἰονδήποτε ἐμπόριον. Περαιτέρω, οἱ υἱοὶ τῶν ἐπιτυχόντων ἐπιχειρηματιῶν ἀρχίζουν μὲ περισσότερον κεφάλαιον ἀφ' ὅ,τι οἰοσδήποτε ἄλλος, ἐκτὸς ἐκείνων οἱ ὁποῖοι ἐξ ἀνατροφῆς καὶ ἐκ παιδεύσεως δὲν φαίνεται νὰ ἔχουν τὴν κλίσιν καὶ νὰ εἶναι κατάλληλοι δι' ἐπιχειρήσεις». Οἱ ἐπιχειρηματῖαι ὅμως... «δὲν εἶναι δυνατόν νὰ σχηματίζουσιν "κάσταν", διότι αἱ ἱκανότητες καὶ αἱ προτιμήσεις τῶν δὲν κληρονομοῦνται πάντοτε, καὶ μετὰ ὀρισμένον διάστημα νέον αἷμα θὰ πρέπει, κατὰ κάποιον τρόπον, νὰ εἰσαχθῇ». Alfred Marshall, *op. cit.* σελ. 298 - 300.

1) W. Baumol, *op. cit.*

2) J.K. Galbraith, *The New Industrial State*, *op. cit.*

ρησιακήν διοίκησιν συγκεντρούνται τόσον τὰ «δημιουργικά» ὅσον καὶ τὰ «συντονιστικά» στοιχεῖα τῶν οἰκονομικῶν μονάδων.

Ἡ λύσις τοῦ προαναφερθέντος προβλήματος εἰς τὰς ὑπὸ ἀνάπτυξιν χώρας ἐντοπίζεται, συνεπῶς, εἰς τὴν διαμόρφωσιν καταλλήλου πολιτικῆς, ἀφ' ἑνὸς διὰ τὴν ἐνθάρρυνσιν τῆς ἐπιχειρηματικότητος καὶ ἀφ' ἑτέρου, καὶ κατὰ κύριον λόγον, διὰ τὴν δημιουργίαν καταλλήλου τάξεως διοικητῶν ἐπιχειρήσεων. Ἄνευ τοῦ τελευταίου τούτου, ὁ διαχωρισμὸς τῶν λειτουργιῶν καὶ συνεπῶς ἡ σύγχρονος ἐξέλιξις τῶν ἐπιχειρηματικῶν μονάδων θὰ καταστοῦν, μὲ τὴν ἀνάπτυξιν, δυσχερεῖς.

Τὸ θέμα εἶναι ἰδιαζούσης σημασίας διὰ τὴν βιομηχανίαν λόγῳ τοῦ πολυπλόκου τῆς παραγωγικῆς τῆς διαδικασίας. Ὑπὸ τὴν ιδιότητά του ὡς ἐπιχειρηματίου, ὁ σύγχρονος βιομήχανος ἀποτελεῖ ἐν τῇ οὐσίᾳ «καινοτόμος», οὐχὶ ὅμως τόσον ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τοῦ Schumpeter ὅσον ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τοῦ ἀνθρώπου ὁ ὁποῖος γνωρίζει νὰ ἐπισημαίνῃ τὰς ὑπαρχούσας εὐκαιρίας, πολλάκις δὲ καὶ νὰ τὰς δημιουργῇ, νὰ φέρῃ τὰς εὐκαιρίας αὐτὰς εἰς τὴν ἐπιφάνειαν καὶ νὰ τὰς πραγματοποιῇ διὰ τῆς μετατροπῆς τῶν εἰς συγκροτήματα παραγωγικῆς λειτουργίας, ὀρῶν οὕτως ὡς ἓνα εἶδος καταλύτου εἰς τὴν διαδικασίαν τῆς οἰκονομικῆς καὶ βιομηχανικῆς προσαρμογῆς καὶ προόδου. Ὁ ρόλος οὗτος ἀπαιτεῖ βεβαίως ὠρισμένας ἐμφύτους ιδιότητες. Ἡ ἀνάπτυξις ὅμως τῶν ιδιοτήτων αὐτῶν εἶναι ἐπίσης θέμα οἰκονομικοῦ καὶ κοινωνικοῦ περιβάλλοντος ἐντὸς τοῦ ὁποίου, καὶ ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ ὁποίου, αἱ ιδιότητες αὐταὶ διαμορφοῦνται καὶ ἀναπτύσσονται. Ἡ δημιουργία καὶ ἡ προσφορά συνεπῶς ἐπιχειρηματικότητος εἰς δεδομένην κοινωνίαν εἶναι ἀποτέλεσμα ὄχι μόνον φυσικῶν ιδιοτήτων τῶν συνιστάντων αὐτὴν ἀτόμων, ἀλλὰ καὶ τῆς στάσεως καὶ συμπεριφορᾶς αὐτῆς ταύτης τῆς κοινωνίας ἐναντι τῶν ἐπιχειρηματιῶν - βιομηχάνων. Εἶναι ἀποτέλεσμα ἐπίσης τῶν κρατουσῶν, εἰς δεδομένην ἐποχὴν, σχέσεων μεταξὺ ἐπιχειρηματικότητος καὶ οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως.

Ἡ σημαντικώτερα ὅμως ιδιότης εἶναι, ὡς ἐλέχθη, ἡ δευτέρα, ἥτοι ἡ τῆς διοικήσεως τῆς ἐπιχειρηματικῆς μονάδος. Διότι ὁ ρόλος καὶ τὰ καθήκοντα τοῦ διοικοῦντος τὴν ἐπιχείρησιν δὲν ἀφοροῦν ἀπλῶς εἰς τὴν ὀργάνωσιν καὶ διαχείρισιν τῶν κατ' ἰδίαν ὑποθέσεων τῆς ἐπιχειρήσεως, ὅσον εἰς τὸ ἡγετικὸν λειτουργημα τῆς ἀσκήσεως τῆς ἐπιχειρηματικῆς πολιτικῆς. Ἡ ἀπλῆ ὕπαρξις ἰκανῆς καὶ ἐκπαιδευμένης ἐργατικῆς δυνάμεως εἰς μίαν οἰκονομίαν δὲν εἶναι ἐπαρκῆς διὰ τὴν οἰκονομικὴν τῆς ἀνάπτυξιν. Διότι, ὡς γνωστὸν, ἡ δύναμις αὕτη θὰ πρέπει νὰ ὀργανωθῇ διὰ παραγωγικοὺς σκοποὺς καὶ αὐτὸ εἶναι καθήκον τῆς διοικήσεως τῶν ἐπιχειρήσεων. Ἄνευ αὐτῆς ἀκόμη καὶ ἡ ἐπενδυτικὴ δραστηριότης τῆς οἰκονομίας θὰ ἦτο μία διαδικασία βασιζομένη εἰς ὑποθέσεις. Εἶναι ἀδύνατον συνεπῶς νὰ ὑπάρξῃ σοβαρὰ αὐτοδύναμος οἰκονομικὴ ἄνοδος ἄνευ ἐπαρκοῦς ἐγχαορίου προσφορᾶς ἐπιχειρηματικῶν ὑπηρεσιῶν ὑψηλῆς στάθμης, ἀνεξαρτήτως τῶν φυσικῶν ἢ ἀνθρωπίνων πόρων τοὺς ὁποίους εἶναι δυνατόν νὰ διαθέσῃ ἡ δεδομένη οἰκονομία.

Ἡ ἀνάπτυξις ἐπαρκοῦς καὶ καταλλήλου ἐπιχειρηματικότητος καὶ ἐπιχειρησιακῆς διοικήσεως ἀπαιτεῖ, ὡς ἐλέχθη : α) Ἐμφύτους ιδιοτήτας ἡγεσίας, β) καλλιέργειαν τῶν ιδιοτήτων αὐτῶν διὰ καταλλήλου ἐκπαιδεύσεως καὶ γ) πρόσφορον περιβάλλον καὶ κατάλληλον σύστημα κινήτρων. Τὰ κίνητρα δὲ δὲν ἀφοροῦν μόνον

εἰς τὴν ἐπίτευξιν κέρδους ἐκ τῆς λειτουργίας τῆς ἐπιχειρηματικῆς μονάδος. Ἐναφέρονται ἐπίσης καὶ εἰς τὴν ὑπαρξιν ὀρισμένων κοινωνικῶν ἀξιών, δεόντως ἱεραρχουμένων. Εἰς τὰς ὑπὸ ἀνάπτυξιν χώρας, τὸ σύστημα τῶν κινήτρων δεόν νὰ εἶναι ἐντονώτερον, λόγῳ τῆς ὑπάρξεως τοῦ προαναφερθέντος μεγαλύτερου βαθμοῦ ἀβεβαιότητος ὡς πρὸς τὴν ἐπιτυχὴ ἔκβασιν τῶν ἐπιχειρηματικῶν δραστηριοτήτων συνεπεία τοῦ ἀβεβαίου οικονομικοῦ περιβάλλοντος εἰς τὸ ὅποιον ἔχουν ν' ἀναπτυχθοῦν.

Εἰς τὴν κοινωνίαν βασιζομένην εἰς τὴν ἰδιωτικὴν ἐπιχείρησιν, ὡς μέσον ὀργανώσεως καὶ διεξαγωγῆς τῆς οικονομικῆς δραστηριότητος, δεόν νὰ δίδεται βαρυτέρα σημασία καὶ κοινωνικὴ ἀναγνώρισις καὶ προτεραιότης εἰς τὸν ἐπιχειρηματικὸν παράγοντα. Νὰ τιμᾶται ὁ ἐπιτυχᾶνων καὶ νὰ ὑπάρχουν κυρώσεις διὰ τὸν ἀνεπαρκῆ. Ἡ παραδοσιακὴ συνεπῶς στάσις τῆς ταυτίσεως τοῦ ἐπιχειρηματίου - διοικητοῦ μὲ τὴν ἐπιχειρηματικὴν μονάδα καὶ ἡ συνεπεία τούτου στήριξις καὶ διαιωνίσις τοῦ ἀνεπαρκoῦς, ἀποτελεῖ σοβαρὸν ἐμπόδιον εἰς τὴν ἀνάπτυξιν ἀποδοτικῶν παραγωγικῶν μονάδων. Ἡ κοινωνικὴ καταδίκη τοῦ ἀνεπαρκoῦς ἐπιχειρηματίου δὲν σημαίνει, ὡς συνήθως ἐκλαμβάνεται, ὅτι αἱ ἐπιχειρηματικαὶ μονάδες δὲν θὰ ἐξακολουθήσουν νὰ ὑφίστανται καὶ νὰ λειτουργοῦν.

Ἡ ἐπιχειρησιακὴ διοίκησις, ἰδίως εἰς τὴν βιομηχανίαν, εἶναι κατὰ βάσιν προῖον ἐκπαιδεύσεως καὶ ἐμπειρίας ἀποκτομένης δι' ἀσκήσεως καθηκόντων καὶ συνεπῶς συστήματος ἐπαγγελματικῆς σταδιοδρομίας. Αἱ διεξαχθεῖσαι ἐπ' αὐτοῦ ἔρευναι εἰς ὑποανάπτυξιν οἰκονομίας ἀπέδειξαν ὅτι ὁ ἐπιτυχῶν «ἐπιχειρηματίας» εἶναι μεταξὺ τῶν περισσοτέρων μορφωμένων μελῶν τῆς κοινωνίας του. Τὸ αὐτοδημιούργητον ἄτομον ἀποτελεῖ τὴν ἐξάιρεσιν. Ἡ πανεπιστημιακὴ ἐκπαίδευσις εἶναι οὐσιώδους σημασίας διὰ τὴν δημιουργίαν ἐπιχειρηματικῆς τάξεως μὲ συναίσθησιν τοῦ κοινωνικοῦ τῆς ρόλου, δεδομένης τῆς στενῆς συναρτήσεως, ἡ ὁποία ὑφίσταται μεταξὺ βιομηχανικῶν καὶ κοινωνικῶν λειτουργιῶν.

VI. Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΙΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

Συσχετίζοντες τὰ μέχρι τοῦδε λεχθέντα μὲ τὴν ἑλληνικὴν ἐμπειρίαν, θὰ ἠδύνατο νὰ λεχθῆ ὅτι ἡ Ἑλλάς δὲν ἀποτελεῖ, ἀπὸ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς, ἐξάιρεσιν μεταξὺ τῶν ὑπὸ ἀνάπτυξιν οἰκονομιῶν ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἀνεπάρκειαν προσφορᾶς ἐπιχειρηματικότητος καὶ διοικητικῶν στελεχῶν ἐπιχειρήσεων (1).

Ἐν Ἑλλάδι, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ, αἱ δύο λειτουργαὶ συγκεντροῦνται, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, εἰς τὰ αὐτὰ ἄτομα. Ἡ δὲ ἀνεπάρκεια εἰς τὸν τομέα τῆς διοικήσεως τῶν ἐπιχειρήσεων φαίνεται νὰ ἀποτελῆ τὸν κατ' ἐξοχὴν περιοριστικὸν παράγοντα τῆς βιομηχανικῆς ἀναπτύξεως. Τὰ διαθέσιμα ἐπ' αὐτοῦ στοιχεῖα δεικνύουν ὅτι δὲν ἔχει εἰσέτι διαμορφωθῆ διακεκριμένη ἐπαγγελματικὴ τάξις διοικητικῶν στε-

1) Ἐν καὶ διὰ τὴν ἑλληνικὴν οἰκονομίαν τὸ πρόβλημα τῆς ἀνεπαρκoῦς προσφορᾶς ἐμφανίζεται ὀλιγώτερον ἐντονον ἐν συγκρίσει πρὸς ἑτέρας ὑπὸ ἀνάπτυξιν χώρας, συνεπεία τοῦ σοβαροῦ σχετικῶς ρεύματος ἐπαναπατρισμοῦ ἀποδήμων Ἑλλήνων μὲ ἐπιχειρηματικὴν ἐμπειρίαν κτηθεῖσαν εἰς τὸ ἐξωτερικόν.

λεχῶν ἐπιχειρήσεων. Τὸ μέγιστον μέρος τῆς ὑφισταμένης εἶναι συνήθως εἴτε ἀποτέλεσμα τοῦ συστήματος τῆς κατ' ἀρχαιότητα ὑπαλληλικῆς προωθήσεως ἐντὸς τῶν ἐπιχειρηματικῶν μονάδων, εἴτε προῖον τῆς «ἐπιχειρηματικῆς λειτουργίας», ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ὅτι οἱ ἐπιτελοῦντες τὸ ἐπιχειρηματικὸν λειτούργημα ἀναλαμβάνουν καὶ διεξάγουν καὶ τὸ λειτούργημα τῆς διοικήσεως. Δεδομένου ὅμως ὅτι πρόκειται περὶ δύο διακεκριμένων οικονομικῶν λειτουργιῶν, ὡς εἰς τὰ προηγούμενα ἀνελύθη, δὲν εἶναι βέβαιον ὅτι ὁ ἐπιτελῶν τὸ ἐπιχειρηματικὸν λειτούργημα διαθέτει καὶ τὰς ιδιότητες ποῦ ἀπαιτοῦνται διὰ τὴν διοίκησιν, ὑπὸ τὴν ἀνωτέρω ἐκτεθεῖσαν σύγχρονόν της ἔννοιαν.

Τὰ αἷτια τῆς ἐν προκειμένῳ ἀδυναμίας θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ἀποδοθοῦν εἰς τοὺς ἀκολούθους παράγοντας :

1) Τὴν ἀνεπαρκῆ ἀνάπτυξιν τῶν ἐπιχειρηματικῶν μονάδων καὶ συνεπῶς τὴν μὴ ὑπαρξιν τοῦ καταλλήλου περιβάλλοντος, ἀπὸ πλευρᾶς ζητήσεως, διὰ τὴν ἀνάπτυξιν εἰδικεῶν ἐπαγγελματικῆς διοικήσεως. Τοῦτο συνάγεται καὶ ἐκ τῆς στενῆς σχέσεως ἢ ὅποια φαίνεται νὰ ὑφίσταται μεταξὺ ἀμοιβῆς διοικήσεως ἐπιχειρήσεως καὶ μεγέθους παραγωγικῆς μονάδος, τοῦλάχιστον εἰς τὴν βιομηχανίαν (1). Τὰ ἐπίπεδα ἀμοιβῶν διὰ τὸ ἀνώτερον ἐπίπεδον διοικήσεως ἀντανακλοῦν ἐν μέρει στενότητι προσφορᾶς τοῦ συντελεστοῦ αὐτοῦ.

2) Τὰς ἀδυναμίας τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ συστήματος καὶ διὴ τῆς ἀνωτάτης παιδείας. Ὡς γνωστόν, τὸ ἑλληνικὸν ἐκπαιδευτικὸν σύστημα δὲν παρέχει τὴν δυνατότητα ἐκπαιδεύσεως καταλλήλου ποιότητος ἐπαγγελματικῆς ἐπιχειρησιακῆς διοικήσεως. Τοῦτο ὄχι μόνον ἀπὸ ἀπόψεως περιεχομένου ἀλλὰ καὶ τρόπου καὶ μεθόδων ἐκπαιδεύσεως (2). Τὸ ὑφιστάμενον σύστημα ἐκπαιδεύσεως ἐπιχειρησιακῶν

1) Συμφώνως πρὸς σχετικὴν δειγματοληπτικὴν ἔρευναν τοῦ Συνδέσμου Ἑλλήνων Βιομηχάνων, μεταξὺ 159 μείζονος μεγέθους βιομηχανικῶν ἐπιχειρήσεων, ἐμφανίζεται ὅτι ὑφίσταται στενὴ συνάρτησις μεταξὺ μεγέθους ἐπιχειρήσεως (βάσει ἀριθμοῦ ἀπασχολουμένων) καὶ ἀμοιβῆς τῆς ἐπικεφαλῆς διοικήσεως, τῆς μέσης ἐτησίας ἀμοιβῆς κυμαινομένης μεταξὺ 170.000 δρχ., δι' ἐπιχειρήσεις μέχρι 100 ἀπασχολουμένων ἀτόμων, καὶ δρχ. 700.000 καὶ ἄνω, δι' ἐπιχειρήσεις ἄνω τῶν 500 ἐργαζομένων. Τὰ στοιχεῖα δεικνύουν βαθμὸν συσχέτισεως (τ) : 0,997 καὶ συντελεστὴν προσδιορισμοῦ : 0,994.

2) Παραδείγματος χάριν, δὲν ὑφίσταται ἐν Ἑλλάδι μεταπτυχιακὴ σχολὴ διοικήσεως ἐπιχειρήσεων (School of Business Administration or School of Management). Εἰς τὸ ἐρώτημα τί εἰδὸς περιεχόμενον δεῖν νὰ ἔχη ἡ ἐκπαίδευσις στελεχῶν ἐπιχειρησιακῆς διοικήσεως (Management), ὁ καθηγητὴς Robbins ἐπισημαίνει τὰ ἀκόλουθα πεδία σπουδῶν, εἰς τὰ ὅποια δεῖν νὰ ἐκπαιδεύονται οἱ μέλλοντες διοικηταὶ ἐπιχειρήσεων : α) Ἐπιχειρηματικὴ διοικήσις. β) Γνώσεις περιγραφικῆς καὶ ἀναλυτικῆς οικονομικῆς. γ) Ἐκ τῆς νομικῆς, τὰ ἀμέσως συνδεδεμένα μὲ τὰς ἐπιχειρήσεις καὶ τὰς συναλλαγὰς θέματα. δ) Γνώσεις λογιστικῆς. ε) Ἐπιχειρησιακὴ ἀνάλυσις (operational analysis) πρὸς ἀνάπτυξιν ἰκανότητος διακρίσεως ἐναλλακτικῶν δυνατοτήτων βιομηχανικῶν καὶ ἐμπορικῶν ἀποφάσεων καὶ ἐνεργειῶν. στ) Βιομηχανικὴ καὶ κοινωνικὴ ψυχολογία. ζ) Θεωρία ἐπικοινωνιῶν καὶ διαμορφώσεως ἀποφάσεων, ἥτοι μεθόδους δι' ὧν φέρονται εἰς ὀρθολογικὴν συσχέτισιν ὅλα τὰ στοιχεῖα ἐκεῖνα τὰ ὅποια σχετίζονται μὲ τὴν διαμόρφωσιν καὶ λήψιν τῶν ἀποφάσεων καὶ τὰ ὅποια ὑπόκεινται εἰς ποσοτικὴν ἀξιολόγησιν. Καὶ τοῦτο διότι ὁ διευθυντὴς ἐπιχειρήσεως δεῖν νὰ κρίνῃ μετὰ πάσης δυνατῆς ἀντικειμενικότητος, ἐν ὄψει τῶν συνεπειῶν τὰς ὁποίας συνεπάγονται αἱ ἀποφάσεις του, τὸσον ἀπὸ ἀπόψεως μέλλοντος τῆς ἐπιχει-

στελεχών πόρφ ἀπέχει ἀπὸ τοῦ νὰ διδῆ τὴν δέουσαν ἔμφασιν εἰς τὴν ἐκμάθησιν ἐπιστημονικῶν ἀρχῶν καὶ μεθόδων ἀναλύσεως καὶ νὰ χρησιμοποιοῖ μεθόδους ἐκπαιδεύσεως εἰς διαδικασίας ἀναλύσεως τῶν προβλημάτων καὶ ἀναπτύξεως ἡγετικῆς προσωπικότητος.

3) Τὸ ὑφιστάμενον κοινωνικὸν περιβάλλον δὲν φαίνεται νὰ εἶναι κατάλληλον καὶ ἐνθαρρυντικὸν διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τοιαύτης ἡγετικῆς τάξεως ἐργατικοῦ δυναμικοῦ. Παραδείγματος χάριν, ὀλίγη σχετικῶς συνεργασία ὑφίσταται μεταξύ ἰδιωτικοῦ τομέως καὶ ἀρμοδίων ἰδρυμάτων ἀνωτάτης παιδείας. Ἡ ἔλλειψις πολλὰκις ἐμπιστοσύνης μεταξύ δημοσίας διοικήσεως καὶ ἐπιχειρηματικῆς ἡγεσίας, ὅσον ἀφορᾷ κίνητρα συμπεριφορᾶς καὶ ἐνεργειῶν, ἢ μετὰ δυσπιστίας πρόσβλεψις τῶν ἰδιωτικῶν ἢ κλαδικῶν συμφερόντων κ.λ.π., εἶναι συχνὰ καταφανῆς κατὰ τὴν διαμόρφωσιν μέτρων οἰκονομικῆς πολιτικῆς, ἢ κατὰ τὴν ἀντιμετώπισιν προβλημάτων τῆς βιομηχανίας. Ἐξ ἄλλου, τὸ ὑφιστάμενον σύστημα κοινωνικῶν ἀξιών δὲν προσφέρει ἐπαρκῆ κίνητρα διὰ τὴν ἀνάπτυξιν ἰκανῆς ἡγέτιδος ἐπιχειρηματικῆς τάξεως. Ἄντ' αὐτοῦ, ἡ ὑφισταμένη τάσις εἶναι ἡ τῆς βοήθειας καὶ διατηρήσεως τοῦ ἀνεπαρκοῦς, βάσει προσωπικῶν σχέσεων καὶ δεσμῶν ἢ συναισθηματικῶν κινήτρων, συγγέοντες πολλὰκις καὶ ταυτίζοντες τὸ ἄτομον, ἢ τὰ ἄτομα, μὲ τὴν ἐπιχειρηματικὴν μονάδα. Συναισθηματικά ἢ ὑποκειμενικά κριτήρια καὶ προκαταλήψεις εἰς τὸν χειρισμὸν οἰκονομικῶν θεμάτων τῶν ἐπιχειρήσεων ἀποτελοῦν, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ἀνασταλτικούς παράγοντας τῆς οἰκονομικῆς προόδου εἰς μίαν οἰκονομίαν βασιζομένην εἰς τὴν ἰδιωτικὴν πρωτοβουλίαν καὶ τὴν ἰδιωτικὴν ἐπιχειρηματικὴν μονάδα.

4) Τὸ ὑφιστάμενον νομικὸν καὶ ὀργανωτικὸν σύστημα τὸ διέπον τὰς ἐπιχειρήσεις δὲν παρέχει ἐπαρκεῖς δυνατότητας ἐξοικονομήσεως ἑνὸς σπανίζοντος οἰκονομικοῦ πόρου ὡς εἶναι ποιοτικῶς ὑψηλῆ διοικήσις ἐπιχειρήσεων. Ἡ ἔλλειψις π.χ., ἀναπτύξεως τοῦ θεσμοῦ τῆς Holding Company ἀποτελεῖ χαρακτηριστικὸν παράδειγμα ἐν προκειμένῳ ἐν ᾧ τοῦ γεγονότος ὅτι ὁ θεσμὸς οὗτος ἀποτελεῖ, μεταξύ ἄλλων, μέσον ἐξοικονομήσεως τοῦ ἐπιχειρηματικοῦ καὶ διοικητικοῦ συντελεστοῦ.

5) Τὰ ὑφιστάμενα οἰκονομικὰ κίνητρα ἀναπτύξεως ἐπιχειρηματικότητος εἶναι μικρᾶς σχετικῶς ἀποτελεσματικότητος. Τὸ ἐπικρατοῦν κλίμα ἔναντι τοῦ ἐπιχειρηματικοῦ κέρδους, ὡς νομίμου μορφῆς εἰσοδήματος, δὲν φαίνεται νὰ εἶναι ἰδιαιτέρως εὐνοϊκόν, τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας διακατεχομένης πολλὰκις ἀπὸ παραδοσιακὰς ἀντιλήψεις, ἂν καὶ ἡ εἰσοδος ἀλλοδαπῶν ἐπιχειρήσεων εἰς τὸν ἐπιχειρηματικὸν στίβον τῆς χώρας, κατὰ τὴν τελευταίαν 15ετίαν, τείνει νὰ ἐπηρεάσῃ τὰς ἐν προκειμένῳ κρατούσας ἀξίας καὶ κοινωνικὰς τάσεις.

6) Πολὸν ὀλίγη ἀναγνώρισις φαίνεται νὰ δίδεται εἰς τὰς κοινωνικὰς λειτουργίας τῆς διοικήσεως τῶν ἐπιχειρήσεων, ὡς ἡγεσίας ἢ ὅποια θὰ πρέπει νὰ βοηθῆ καὶ συμβάλλῃ εἰς τὴν ἀντιμετώπισιν κοινωνικῶν προβλημάτων. Μία τοιαύτη

ρηματικῆς μονάδος ὅσον καὶ τῆς λοιπῆς οἰκονομίας καὶ κοινωνίας ἐν γένει. Ἀποφάσεις βασιζόμεναι εἰς ὑποκειμενικὰς κρίσεις καὶ βραχυχρονίους προοπτικὰς ἀποτελοῦν, ὡς χαρακτηριστικὰ χαμηλῆς ποιότητος ἐπιχειρησιακῆς διοικήσεως. Βλ. Robbins, ο p. cit.

συμβολή γίνεται, κυρίως, μέσω της συνεχούς μεγεθύνσεως των αντίστοιχων παραγωγικών μονάδων. Έξ ἄλλου, ἡ κρατική πολιτική δὲν φαίνεται νὰ ἐνθαρρύνῃ ἢ νὰ συμβάλῃ εἰς τὴν ἀνάπτυξιν κοινωνικῆς εὐθύνης μεταξύ τῆς ἐπιχειρηματικῆς ἡγεσίας, ἢ ἡ ἐπιχειρηματικὴ ἡγεσία νὰ ἔχῃ ἀναπτύξει εἰς ἐπαρκῆ ἔκτασιν τὴν ἔννοϊαν τῆς εὐθύνης διὰ οἰκονομικὰς μεταβολὰς καὶ μεταρρυθμίσεις.

Εἰς τὸν ἀναπτυξιακὸν τῆς ρόλον, ἡ διοικήσεις τῶν ἐπιχειρήσεων δέον νὰ διέπεται ἀπὸ μεγαλυτέραν συναισθήσιν τῶν ἐπιδράσεων τῶν ἀποφάσεων καὶ τῆς ἐπιχειρηματικῆς τῆς πολιτικῆς ἐπὶ τῆς καθόλου κοινωνίας. Εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἡ βιομηχανικὴ διοικήσις, εἰς μεγάλην ἔκτασιν, δὲν φαίνεται νὰ δίδῃ τὴν δέουσαν προσοχὴν καὶ βαρῦτητα εἰς τὴν λύσιν τῶν προβλημάτων τῆς ἀποδοτικότητος εἰς τὸν τομέα τῆς διοικήσεως, ἢ δὲ συγκέντρωσις ἐξουσίας εἰς τὴν κορυφὴν εἶναι τὸ συνηθέστερον φαινόμενον μεταξύ τῶν ἐπιχειρηματικῶν μονάδων (1). Ἐὰν καὶ τοῦτο εἶναι πολλάκις, ὡς ἐσημειώθη, σύμπτωμα ἑλλείψεως ἐπαρκῶς προσφορᾶς διοικητικῶν στελεχῶν, ἢ καὶ νοοτροπίας, εἶναι ταυτοχρόνως καὶ σημεῖον ἀνεπαρκῶς διοικήσεως καὶ ὀργανώσεως. Ἡ ἀδυναμία ἢ ἡ ἄγνοια περὶ τοῦ τρόπου ἀσκήσεως ἀποτελεσματικῆς ἐπιβλέψεως καὶ ἐλέγχου ἐπὶ τῆς λειτουργίας τῆς παραγωγικῆς μονάδος ὀδηγοῦν εἰς τὴν ἑλλειψιν ἐμπιστοσύνης πρὸς ἐπαγγελματικὴν διοικήσιν καὶ τὴν προσφυγὴν εἰς «οἰκογενειακῆς» μορφῆς ἐπιχειρηματικὴν ὀργάνωσιν.

Τοιαύτης μορφῆς κοινωνικὸν περιβάλλον δὲν εἶναι βεβαίως πρόσφορον καὶ ἐνθαρρυντικὸν διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τάξεως ἀτόμων μὲ τὰς ἀναγκαιούσας ιδιότητας δι' ἐπιχειρησιακὴν διοικητικὴν ἡγεσίαν.

VII. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΔΙΑ ΤΗΝ ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΗΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗΝ

Ἡ προηγηθεῖσα ἀνάλυσις ὀδηγεῖ εἰς ὀρισμένα συμπεράσματα ἀφορῶντα εἰς τὸν προγραμματισμὸν καὶ τὴν πολιτικὴν τῆς οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως. Ἡ ἐπισημανθεῖσα στενὴ σχέση, ἢ ὅποια ὑφίσταται μεταξύ τῶν οἰκονομικῶν λειτουργιῶν τῆς ἐπιχειρηματικότητος καὶ ἐπιχειρησιακῆς διοικήσεως καὶ τῆς διαδικασίας τῆς οἰκονομικῆς ἀλλαγῆς καὶ προόδου, σημαίνει ὅτι οἱ τιθέμενοι στόχοι διὰ τὴν ἀνάπτυξιν καὶ προαγωγὴν τοῦ ἐργατικοῦ δυναμικοῦ δὲν πρέπει νὰ εἶναι γενικῆς μορφῆς ἢ νὰ περιορίζονται εἰς τὴν ἐπιδίωξιν τῆς ἀναπτύξεως τῶν εἰς τὴν οἰκονομίαν ἀναγκαιουσῶν τεχνικῶν εἰδικότητων τῆς συνήθους ἐργατικῆς δυνάμεως. Ἀπὸ ἀναπτυξιακῆς ἀπόψεως, αἱ εἰδικότητες διοικήσεως τῶν ἐπιχειρήσεων ἀποτελοῦν τὸ κρίσιμον τμῆμα τοῦ ἐργατικοῦ δυναμικοῦ. Ἐξ οὗ καὶ ἡ ἀνάγκη καθορισμοῦ διακεκριμένων ἀναπτυξιακῶν προτεραιοτήτων καὶ ἐμφάσεων κατὰ τὴν διαμόρφωσιν τῆς πολιτικῆς ἀναπτύξεως τοῦ ἐργατικοῦ δυναμικοῦ, σημεῖον τὸ ὅποιον συνήθως διαφεύγει τῆς προσοχῆς τῶν προγραμματιστῶν τῆς ἀναπτυξιακῆς πολιτικῆς.

Κατὰ τὴν ἀντιμετώπισιν τοῦ προβλήματος τούτου δὲν πρέπει νὰ παραβλέ-

1) A. Alexander, *Greek Industrialists*, Center of Economic Research, Athens, 1965.

πεται ή ύπαρξις δύο σαφώς διακεκριμένων αντικειμενικῶν σκοπῶν, ἤτοι : α) Τῆς ἀναπτύξεως ἐπιχειρηματικότητος καί β) τῆς ἀναπτύξεως διοικητικῆς ἡγεσίας τῶν ἐπιχειρήσεων. Ἐν καί ὁ διαχωρισμός τῶν λειτουργιῶν αὐτῶν, ἀπό ἀπόψεως φορέως, εἶναι δυσχερῆς ἐν τῇ πράξει, δεδομένου ὅτι συμπίπτουν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰς τὰ αὐτὰ ἄτομα, ἐν τούτοις, δὲν παύουν ἀπὸ τοῦ νὰ εἶναι σαφώς διακεκριμένα *λειτουργία* εἰς τὴν οἰκονομικὴν διαδικασίαν. Ἄπαιτοῦν συνεπῶς καὶ διάφορα μέτρα πολιτικῆς, ἔστω καὶ ἐὰν ἡ ἐπιτελεσίς των συμπίπτῃ νὰ διεξάγεται ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ φορέως.

Οὕτως, ἡ ἀνάπτυξις τῆς ἐπιχειρηματικότητος ἀπαιτεῖ, κατὰ βάσιν, ἔμφασιν ἐπὶ τριῶν κατηγοριῶν μέτρων : α) Μέτρα σκοποῦντα εἰς τὴν τόνωσιν τῶν εἰσοδηματικῶν κινήτρων, ἤτοι τοῦ ἐπιχειρηματικοῦ κέρδους. β) Μέτρα διευκολύνοντα τὴν διασπορὰν τοῦ ἐπιχειρηματικοῦ κινδύνου εἰς τὴν χρηματοδοτικὴν διάρθρωσιν τοῦ κεφαλαίου, μέσφ καταλλήλου πιστωτικῆς καὶ χρηματοδοτικῆς πολιτικῆς. γ) Μέτρα σκοποῦντα εἰς τὴν δημιουργίαν ἠθικῶν κινήτρων καὶ κυρώσεων, ὡς εἶναι ἡ προτεραιότης εἰς τὰς κοινωνικὰς διακρίσεις καὶ ἡ ἀναγνώρισις τῆς χρησιμότητος τοῦ ὑπὸ τῆς ἐπιχειρηματικῆς τάξεως ἐπιτελουμένου ἔργου εἰς τὴν οἰκονομικὴν ἀλλαγὴν καὶ ἀνάπτυξιν, ἡ δημιουργία μηχανισμοῦ ἀνταμοιβῆς τῶν ἀποδοτικῶν καὶ καταδίκης τῶν ἀνεπαρκῶν καὶ συνεπῶς ἡ δημιουργία συνθηκῶν ἀνταγωνισμοῦ κ.ο.κ.

Εἶναι φανερόν ὅτι τὰ μέτρα πολιτικῆς, εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν, δέον νὰ ἀποσκοποῦν εἰς τὴν τόνωσιν τοῦ λειτουργήματος τῆς ἀναλήψεως τοῦ ἐπιχειρηματικοῦ κινδύνου, ὑπὸ τὴν ἀνωτέρω διαγραφείσαν οἰκονομικὴν ἔννοιαν, εἰς τὴν διαδικασίαν τῆς οἰκονομικῆς ἀλλαγῆς. Ὁ κίνδυνος οὗτος, ὡς ἀνωτέρω ἐσημειώθη, εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὑψηλότερος εἰς τὰς ὑπὸ ἀνάπτυξιν οἰκονομίας λόγφ τῶν πολλαπλῶν καὶ ἐντονωτέρων ἀβεβαιοτήτων ἐντὸς τῶν ὁποίων διεξάγεται ἡ οἰκονομικὴ δραστηριότης.

Ὁ δεῦτερος ἀντικειμενικὸς σκοπός, ὁ ἀφορῶν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἐπιχειρησιακῆς διοικήσεως, εἶναι θέμα ἐμπίπτον, σχεδὸν ἐξ ὀλοκλήρου, εἰς τὰς ἀρμοδιότητας τῆς πολιτικῆς ἀναπτύξεως τοῦ ἐργατικοῦ δυναμικοῦ, τοῦ ὁποίου μέρος ἀποτελεῖ αὐτὴ. Ἡ ἀνάπτυξις ἐν προκειμένφ εἶναι ἰδιαιτέρας σημασίας διὰ τὴν ἐκβιομηχάνισιν, δεδομένου ὅτι αὕτη ἀποτελεῖ τὸ καταλυτικὸν στοιχεῖον εἰς τὴν προσπάθειαν τῆς βαθμιαίας διασπάσεως τῆς «οἰκογενειοκρατικῆς» δομῆς τῶν παραγωγικῶν μονάδων. Ἄνευ τῆς προηγουμένης δημιουργίας ἐπαρκοῦς προσφορᾶς τοιαύτης εἰδικευμένης ἐπαγγελματικῆς διοικήσεως ἐπιχειρήσεων, ἢ διὰ μέτρων πολιτικῆς προσπάθεια διασπάσεως τῆς κρατούσης ὀργανωτικῆς δομῆς δὲν εἶναι δυνατόν παρὰ νὰ καταλήξῃ εἰς τὴν ἐπιβράδυνσιν τοῦ ρυθμοῦ βιομηχανικῆς ἀνάδοου.

Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν «ἐπιχειρηματικότητα», ἡ ἀνάπτυξις ἰκανῆς ἐπιχειρησιακῆς διοικήσεως εἶναι, ὡς ἐσημειώθη ἀνωτέρω, θέμα κατὰ κύριον λόγον : α) Τοῦ συστήματος ἀνωτάτης ἐκπαιδεύσεως καὶ β) τῆς ἐκ μέρους τῆς ὕφισταμένης ἐπιχειρηματικῆς ἡγεσίας υἰοθετήσεως ὀρθῶν μέτρων ἐπιχειρησιακῆς πολιτικῆς τεινούσης εἰς τὴν ὑποβοήθησιν τῆς ἀναπτύξεως τοιαύτης ἐξειδικευμένης τάξεως διοικητῶν ἐπιχειρήσεων. Ὑπερσυγκεντρωτισμὸς ἀποφάσεων καὶ ἐνεργ-

γειών αποτελεί εμπόδιον εἰς τὴν δημιουργίαν ἐπιχειρηματικῶν στελεχῶν. Ὑφίσταται συνεπῶς ἀνάγκη στενῆς ἐπ' αὐτοῦ συνεργασίας μεταξὺ παρούσης ἐπιχειρηματικῆς ἡγεσίας καὶ ἀρμόδιου ἐκπαιδευτικοῦ συστήματος, δεδομένου ὅτι ἡ δημιουργία ὑψηλῆς ποιότητος ἐιδικότητων ἐπιχειρησιακῆς διοικήσεως εἶναι, ὡς ἐλέχθη, προῖον συνδυασμοῦ ἐπενδύσεως εἰς ἀνωτέραν ἐκπαίδευσιν καὶ πρακτικῆς ἐμπειρίας.

Ὁ ἐντοπισμὸς τοῦ προβλήματος ἀποτελεῖ οὐσιῶδες στοιχεῖον διὰ τὸν ὀρθὸν προγραμματισμὸν τῆς ἀναπτύξεως, ἰδίως δι' οἰκονομίας ὡς ἡ ἑλληνική, ὅπου τὸ ἐργατικὸν δυναμικὸν ἀποτελεῖ τὸν βασικώτερον, ἀπὸ ἀπόψεως προσφορᾶς, διαθέσιμον οἰκονομικὸν πόρον, ἐν σχέσει πρὸς τοὺς λοιποὺς προσδιοριστικούς παράγοντας τῆς μακροχρονίου ἀναπτύξεως, ὡς εἶναι ἡ διαθεσιμότης φυσικῶν πόρων, τὸ μέγεθος τῆς ἀγορᾶς, ἡ γεωγραφικὴ θέσις, ἡ ὀργανωτικὴ δομὴ τῶν οἰκονομικῶν φορέων εἰς τοὺς διαφόρους τομεῖς τῆς οἰκονομίας καὶ λοιποὶ συναφεῖς ἐπ' αὐτοῦ παράγοντες καὶ συντελεσταί.

ΠΑΡΑΠΟΜΠΑΙ

1. *Adam Smith*, *The Wealth of Nations*, Edwin Cannan edition, The Modern Library, N.Y. 1937.
2. *David Ricardo*, *The Principles of Political Economy and Taxation*, London: J.M. Dent and Sons Ltd. 1948.
3. *Alfred Marshall*, *Principles of Economics*, Macmillan and Co., London 1947, 8th ed.
4. *Joseph A. Schumpeter*, *The Theory of Economic Development*, Harvard University Press, Cambridge, 1934.
5. ———, *History of Economic Analysis*, G. Allen and Unwin Ltd, London, 1954.
6. ———, «*Economic Theory and Entrepreneurial History*» in *Change and the Entrepreneur*, op. cit.
7. *Lord Robbins*, *The University in The Modern World*, Macmillan, London, 1966, ch. 7.
8. ———, *The Theory of Economic Development*, Macmillan, London, 1968, ch. V.
9. *Frank H. Knight*, *Risk, Uncertainty and Profit*, 1921, (London School of Economics, 1948).
10. ———, «*Profit and Entrepreneurial History*», Supplement to Vol. 2, *Journal of Economic History*, 1942.
11. *Albert O. Hirschman*, *The Strategy of Economic Development: Principles and Patterns*, Yale University Press, New Haven, 1958.
12. *Walt W. Rostow*, *The Process of Economic Growth*, Clarendon Press, Oxford, 1960.
13. *Harvey Leibenstein*, *Economic Backwardness and Economic Growth*, John Wiley and Sons, N.Y. 1957.
14. ———, «*Entrepreneurship and Development*», *American Economic Review*, Vol. LVIII, March 1968.

15. *John K. Galbraith*, *The New Industrial State*, Houghton, Mifflin Co., Boston, 1967.
16. *Gustav F. Papanek*, *Pakistan's Development- Social Goals and Private Incentives*, Harvard University Press, Cambridge 1967.
17. ———, «The Development of Entrepreneurship», *American Economic Review* Vol. 52. No I, 1962.
18. *Bert. F. Hoselitz*, ed. *The Progress of Underdeveloped Areas*, University of Chicago Press, 1962.
19. ———, «Social Structure and Economic Growth» in *Sociological Aspects of Economic Growth*, Free Press, Glencoe, Ill, 1960.
20. ———, «Some Limitations of Induced Economic Growth» in *Explorations in Entrepreneurial History*, Vol. 2, No 4, May 1950.
21. ———, «The Early History of Entrepreneurial Theory», *Explorations in Entrepreneurial History*, Vol. 3, April, 1951.
22. *Bert Hoselitz* and *W. E. Moore* eds. *Industrialization and Society*, Unesco - Mouton, Hague, 1963.
23. *Wilbert E. More*, *The Impact of Industry*, Prentice - Hall, New Jersey, 1968.
24. *Arthur H. Cole*, *Business Enterprise in its Social Setting*, Harvard University Press, Cambridge, 1969.
25. ———, «The Entrepreneur - Introductory Remarks», *American Economic Review*, May, 1968.
26. *Yale Brozen*, «Invention, Innovation and Immitation» *American Economic Review*, Vol. 41, May, 1951.
27. ———, «Business Leadership and Technological Change» *American Journal of Economics and Sociology*, Vol. 19, Oct. 1954.
28. *Thomas C. Cochran*, «Cultural Factors in Economic Growth», In *Aitken (ed.) Explorations in Enterprise*, Harvard University Press, Cambridge, 1965.
29. ———, «The Entrepreneur in Economic Change», *Explorations in Entrepreneurial History*, Vol. 3, Fall, 1965.
30. *H. G. Barnett*, *Innovation: The Basis of Cultural Change*, McGraw - Hill, N.Y. 1953.
31. *S. N. Eiseustadt*, «Social Transformation in Modernization», *American Sociological Review*, Vol. XXX, Oct. 1965.
32. *Vernon W. Ruttan*, «Usher and Schumpeter on Invention, Innovation and Technological Change». *Quarterly Journal of Economics*, Vol. 73, No 4, 1959.
33. *Ralph Brainbanti* and *J. J. Spengler*, *Tradition, Values and Socio-Economic Development*, Duke University Press, Durham, 1961.
34. *David C. McClelland*, «The Achievement Motive in Economic Growth» in *Industrialization and Society*, Hague, 1963.
35. *Hugh G. J. Aitken*, *Explorations in Enterprise*, Harvard University Press, Cambridge, 1965.
36. *Alex P. Alexander*, *Greek Industrialists: An Economic and Social Change*, Center of Planning and Economic Research, Athens, 1965.

37. *William J. Baumol*, *Business Behavior, Values and Growth*, Harcourt, Brace, N.Y. 1959.
38. ———, «Entrepreneurship in Economic Theory», *American Economic Review*, Vol. LVIII, May, 1968.
39. *Daniel Bell*, «The Breakup of Family Capitalism», in *The End of Ideology*, Free Press, Glencoe, Ill. 1960.
40. *Cyril S. Belshaw*, «The Cultural Milieu of the Entrepreneur»: A Critical Essay», *Explorations in Entrepreneurial History*, Vol. 7. Feb. 1965.
41. *George Heberton Evans Jr.*, «The Entrepreneur and Economic Theory: A Historical and Analytical Approach», *American Economic Review*, May, 1949.
42. *Alexander Gerschenkron*, «Social Attitudes, Entrepreneurship and Economic Development», *Explorations in Entrepreneurial History*, Vol. 6, Oct. 1953.
43. *F. H. Harbison* and *Charles A. Mayer* *Management in the Industrial World*, McGraw-Hill, N.Y. 1953.
44. *F. H. Harbison*, «Entrepreneurial Organization as a Factor in Economic Development», *Quarterly Journal of Economics*, August, 1956.
45. *Robin Maris*, *The Economic Theory of Managerial Capitalism*, McMillan and Co., London, 1964.
46. *Richard Wohl* ed., *Change and the Entrepreneur: Postulates and Patterns in Entrepreneurial History*, R.C.E.H. Harvard University Press, Cambridge, 1949.
47. *James H. Soltow*, «The Entrepreneur in Economic History», *American Economic Review*, May, 1968.
48. *Flavia Derossi*, *The Mexican Entrepreneur*, Development Center, OECD, 1971.
49. *Marshall Harris*, «Shifts in Entrepreneurial Functions in Agriculture», *Journal of Agricultural Economics*, Vol. 51, No 3, August 1969.
50. *George Coutsoumaris*, *The Morphology of Greek Industry: A Study in Industrial Development*, Center of Economic Research, Athens, 1963.
51. *E. A. Kartakis*, *Le Développement Industriel de la Grèce*, Lausanne, Centre de Recherches Européennes, 1970.
52. Παν. Στρατουδάκης, *Τὰ Στελέχη τῆς Ἑλληνικῆς Βιομηχανίας*, ΕΑΚΕΠΑ, Ἀθήναι, 1967.
53. Κ.Β. Μπαντάλούκας, *Ὁργανωτικὴ τῶν Ἐπιχειρήσεων: Διοικητικὴ καὶ Ἐπιτελική*, Ἀνωτάτη Βιομηχανικὴ Σχολή, Πειραιεύς, 1970.